

Zaterdag 10 september: binnenstad

Open Monumentendagen 's-Hertogenbosch

Zondag 11 september: fietsroutes in buitengebied

◆
Opening van
Monumentenzaterdag en -zondag
in De Gruyter Fabriek
◆

Voor de toekomst van ons verleden...

Monumenten een nieuwe toekomst geven, dat is waar onze medewerkers dagelijks met aandacht en passie aan werken. Grote en kleine projecten, oude en jonge monumenten, klassieke restauraties en steeds vaker hedendaagse herbestemmingen.

Dit herbestemmen, het thema van de Open Monumentdag dit jaar, is ons op het lijf geschreven. We hebben de laatste decennia veel kennis en ervaring opgebouwd in het zorgvuldig en efficiënt inpassen van deze nieuwe functies in de bestaande gebouwen. Ook ondersteunen we opdrachtgevers vaak bij het vinden van een nieuwe functie voor hun leegstaand monument.

Een mooi voorbeeld is het project De Brabanthallen in 's-Hertogenbosch. De voormalige veemarkthallen en het karakteristieke voorgebouw zijn gerestaureerd en verbouwd tot het vergader- en conferentiecentrum 1931. Zo gaan we binnenkort ook starten met de herbestemming van het voormalige internaat Mariaoord in Vught tot "Parc Glorieux", een ander fraai voorbeeld van een transformatie van een statig oud monument tot karaktervolle appartementen.

Zie www.parcglorieux.nl.

Monumenten geven onze steden en dorpen karakter en wij zijn er trots op steeds weer een belangrijke bijdrage te mogen leveren aan het behoud van dit prachtige erfgoed. Met oog voor de sporen uit het verleden en met aandacht voor het gebruik van de gebouwen in de toekomst.

nico de bont
TBI bouw

Aannemingsbedrijf Nico de Bont B.V.
Postbus 76, 5260 AB Vught
Tel. 073-518 94 80
www.nicodebont.nl

Voorwoord

Nieuw gebruik – Oud gebouw

Open Monumentendag bestaat 25 jaar. En dat vieren we een heel weekend lang. Met veel plezier nodigen wij u uit om op zaterdag 10 september én op zondag 11 september 2011 te komen genieten van onze monumenten. We hebben een extra feestelijk programma voor u in petto. Bezoek op zaterdag ons jubileumpand De Gulden Hopsack, of fiets op zondag onze jubileumroute langs prachtige glas-in-loodvensters, om te eindigen bij de Moerputtenbrug, middenin de natuur.

Zaterdag: binnenstad

Op zaterdag zijn alleen de monumenten in de binnenstad geopend. Vooral oude gebouwen die een nieuwe bestemming hebben gekregen, staan in het zonnetje, aansluitend bij het landelijk thema: 'Nieuw gebruik – Oud gebouw'. Om tien uur geeft wethouder Huib van Olden het officiële startsein op het 'Kunstplein' in De Gruyter Fabriek aan de Veemarktkade. Het fabriekscapex is stukje bij beetje in oude staat hersteld. U moet er zeker komen kijken. De hele dag (tot vijf uur) worden er rondom de monumenten in de binnenstad activiteiten georganiseerd. Ik noem historische films, rondleidingen, exposities, zang, dans en muziek. Vaak geven architecten, aannemers of andere betrokkenen een toelichting op de restauratie en herbestemming van een gebouw.

Zondag: fietsen in buitengebied

Op zondag zijn de monumenten in de binnenstad gesloten, maar hebben we – net als vorig jaar – in samenwerking met het gemeentelijk activiteitenprogramma 'Lekker fietsen' een tocht uitgezet langs vele monumenten buiten de stad. Volg onze jubileumroute langs glas-in-lood, ga de prachtige natuur in of bezoek authentieke dorpskernen. In het Koning Willem I College liften we mee op hun 'communitydag', met allerlei activiteiten die het KW1 college zelf organiseert. U bent daar zeer welkom. Om twaalf uur geven de wethouders Jan Hoskam en Huib van Olden het officiële startsein in Brasserie De Gruyterfabriek.

Rest mij u, namens het Comité Open Monumentendag, veel plezier te wensen tijdens de Bossche Monumentendagen 2011.

Hans Meester,
Voorzitter

Openingen

Verrassende openingen in De Gruyter Fabriek

U bent van harte welkom op zaterdag 10 én zondag 11 september in De Gruyter Fabriek aan de Veemarktkade 8.

Monumentenzaterdag

Tijdens de opening van Monumentenzaterdag krijgt u eerst een exclusief kijkje in het verleden van de voormalige De Gruyter Fabriek. Misschien heeft u hier vroeger wel gewerkt! Daarna nemen we u mee terug in de tijd van Open Monumentendag, die we dit jaar voor de 25^e keer vieren. We hebben er een onderhoudende film over gemaakt. Als u daarna tijdens een rondleiding met een gids alle facetten van de De Gruyter Fabriek (her)ontdekt, ontmoet u misschien wel ons 'Meisje van De Gruyter', dat leuke verrassingen voor u in petto heeft. De opening wordt muzikaal omlijst door de Koninklijke Harmonie 's-Hertogenbosch onder leiding van Sjef Ipskamp. Zorg dat u op tijd bent! Om 10.00 uur verricht monumentenwethouder Huib van Olden de officiële openingshandeling. Als u daarna door de stad dwaalt langs oude gebouwen met een hedendaagse bestemming, vergeet dan vooral ons jubileumpand niet te bezoeken: De Gulden Hopsack (Orthenstraat 3).

Monumentenzondag

Op zondag staan de monumenten buiten de stad op het programma. De officiële start is om 12.00 uur, als de wethouders Jan Hoskam en Huib van Olden daartoe het sein geven in Brasserie De Gruyterfabriek. Als u heeft gereserveerd voor het Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt dat hieraan voorafgaat, vertelt sociaal-historicus Frans van Gaal u alles over de geschiedenis, familie, het concern en de teloorgang van De Gruyter. Volg daarna onze jubileumroute langs prachtig glas-in-lood en de Moerputtenbrug, of trek de dorpen in, naar Engelen, Bokhoven, Orthen en Rosmalen.

Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt

Deelnemen aan het unieke Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt? Reserveer vóór 7 september op www.brasseriedegruyterfabriek.nl. De kosten bedragen € 12,50 per persoon. U bent van harte welkom, vanaf 10.30 uur!

Organisatie jubileumweekend

- Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten Gemeente 's-Hertogenbosch
- Afdeling Stadsarchief Gemeente 's-Hertogenbosch
- Duke Cultural Productions
- Genootschap ter bevordering van het Gebruik van de Naam 's-Hertogenbosch
- Heemkundekring Rosmalen
- Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch
- Schuttersgilde De Oude Schuts
- Stichting 's-Hertogenbossche Monumentenzorg

Met bijzondere dank aan ALLE vrijwilligers en de leden van het comité Open Monumentendag: Jac. Biemans, Harry Boekwijt, Frans Bolder, Hennie van Eldijk, Rien van Grunsven, René van der Heijde, Irwin van Hunen, Ed Hupkens, Hans Meester, Marcel Ploegmakers, Guus Smits, Celestine Vugts, Ellen Wellenstein.

Algemene informatie

Weekend

Net als vorig jaar is Open Monumentendag dit jaar een Open Monumentenweekend. Op zaterdag monumenten bekijken in de stad, en op zondag in samenwerking met het gemeente-initiatief Lekker fietsen toeren door de omliggende dorpskernen, van monument naar monument.

Publieksinformatie zaterdag

De centrale informatiebalie van Open Monumentendag is in het Stadhuis, Markt 1, 's-Hertogenbosch. Alleen op zaterdag geopend van 10.00 – 17.00 uur.

Afwijkende openingstijden

Let op: De monumenten in het stadscentrum zijn alleen op zaterdag geopend, van 10.00 – 17.00 uur, de monumenten in het buitengebied alleen op zondag van 12.00 – 17.00 uur. Sommige monumenten kennen afwijkende openingstijden. Als dat het geval is, staat dat in het activiteitenoverzicht aangegeven.

Opening Monumentenzaterdag

Om 10.00 uur op het 'Kunstplein' in De Gruyter Fabriek, Veemarktkade 8, door wethouder Huib van Olden. U duikt in de geschiedenis van de voormalige De Gruyter Fabriek en van 25 jaar Open Monumentendag in 's-Hertogenbosch. Ontmoet het 'Meisje van De Gruyter' en geniet van de Koninklijke Harmonie 's-Hertogenbosch.

Opening Monumentenzondag

Open Monumentenzondag begint om 12.00 uur als wethouders Jan Hoskam en Huib van Olden in Brasserie De Gruyterfabriek het startsein geven voor de fietsroutes. Als u gereserveerd heeft voor het voorafgaande

Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt, hoort u ook alles over de geschiedenis van De Gruyter.

Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt

Deelnemen aan het unieke Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt? Reserveer vóór 7 september op www.brasserieidegruyterfabriek.nl. De kosten bedragen € 12,50 per persoon. U bent van harte welkom, vanaf 10.30 uur!

★ Museumbussen, alleen op zaterdag

De hele zaterdag rijden er museumbussen langs industrieel erfgoed en de Citadel / het Kruithuis, om de 20 minuten.

Halteplaatsen:

- De Gruyter Fabriek, vóór gebouw B, Veemarktkade 8
- 1931 Congressentrum Brabanthallen, Oude Engelenweg 1
- Voormalige Verkadefabriek / Willem II, Tramkade (zijkant Verkadefabriek)
- Talent Factory, Buitendijk 2
- De Citadel / het Kruithuis, hoek Citadellaan-Van der Weeghensingel (bij Muntelbrug)

😊 Leuk voor kinderen

Heel veel monumenten zijn ook voor de kinderen leuk om te bekijken. Vaak zijn er ook speciaal op kinderen toegesneden activiteiten georganiseerd. Dus neem ze gerust mee op deze ontdekkingsstocht door het verleden! Let op bovenstaand symbool.

Parkeren / Transferia, alleen op zaterdag

In en om het centrum zijn diverse parkeergarages. Wij adviseren echter om gebruik te maken van de transferia. Voor slechts € 2,- parkeert u uw auto, om vervolgens gratis met de buslijn 60, 70 of 80 (08.00 – 00.45 uur) met maximaal 4 personen heen en weer naar de binnenstad te rijden. De transferia (alleen op zaterdag open van 07.30 – 01.00 uur) zijn:

- Pettelaarpark, Pettelaarpark 59
- De Vliert, Stadionlaan 9
- Vlijmenseweg, Vlijmenseweg 10

★ Pleisterplaatsen Lekker fietsen, alleen op zondag

- Brasserie De Gruyterfabriek, Veemarktkade 8
- De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
- Fort Orthen, Ketsheuvel, Orthen
- Perron 3, Hoff van Hollantlaan 1, Rosmalen

▲ Oversteek van Engelen naar Meerwijk vice versa, alleen op zondag

Op zondag kunt u van 12.00 – 17.00 uur met een door het Ministerie van Defensie speciaal ingezet, gemotoriseerd ponton de Dieze oversteken.

Open Monumentendag bestaat 25 jaar, en dat vieren we met een extra feestelijk programma. We begroeten oude bekenden, maar ook panden die voor het eerst meedoen. Kom en geniet van bijvoorbeeld het Jheronimus Bosch Art Center, het voormalige ziekenhuis Johannes de Deo, de voormalige garage Pompen & Verlouw, de voormalige Provinciale Griffie en het voormalige arbeiderswoningje aan het Peter de Gekstraatje. Maar... een speciale gelegenheid vraagt om een speciaal gebouw. Dat hebben we gevonden in De Gulden Hopsack in de Orthenstraat, ons jubileumpand. In de eerste jaren van Open Monumentendag was dit monumentale pand een echte publiekstrekker. Voor het eerst sinds twaalf jaar is het weer voor het publiek opengesteld. **LET OP: U kunt De Gulden Hopsack alleen op zaterdag bezoeken.**

De Gulden Hopsack 0 Orthenstraat 3

Dit fraaie vroeg-17^e-eeuwse huis maakt deel uit van het gebouwencomplex dat sinds lange tijd de hoofdvestiging vormt van F. van Lanschot Bankiers in de Bossche binnenstad. Via de monumentale hoofdentree aan de Hooge Steenweg wordt de bezoeker geleid naar De Gulden Hopsack, een pand dat geheel dateert uit 1619, maar de tongewelfde kelder is ouder. Deze kelder hoorde bij een deels houten huis dat in 1564 werd gekocht door een bierbrouwer. De historische naam van het pand is dan ook een duidelijke verwijzing naar het brouwwezen. Achter de fraaie Hollandse renaissance-trapegevel gaat een huis schuil dat een hoge begane grond heeft met een insteekverdieping. Een spiltrap leidt naar de eerste verdieping met een representatieve kamer (nu vergaderruimte). Hier bevinden zich zorgvuldig gerestaureerde rankenschilderingen op de houten balkenzoldering. Op de bovengelegen zolder bevindt zich een oud hijsrad voor het optakelen van goederen.

Activiteiten

- Open van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

ALLEEN OP ZATERDAG GEOPEND

ALLEEN OP ZONDAG Jubileumtocht per fiets langs uniek glas-in-lood

Op zondag hebben we ook iets speciaals voor u in petto: een prachtige jubileumtocht per fiets, langs bijzondere glas-in-loodvensters die op vaak onverwachte plekken zijn terug te vinden. Wie lust heeft, kan daarna nog de Moerputtenbrug en Venkantbrug meepakken, midden in het natuurgebied waar u met een gids kunt rondwandelen.

Wethouder Huib van Olden over een levende toekomst voor historisch erfgoed:

'Het gaat om veel meer dan stenen'

Vanaf het dak van het historische stadhuis aan de Markt kijkt Huib van Olden vol trots uit over de Bossche binnenstad. "Kijk eens om je heen, je ziet het karakter van de stad. Een historische binnenstad met een enorme aantrekkingskracht. Daar horen onze monumenten bij." Maar het gaat deze wethouder die voor monumentenzorg verantwoordelijk is om veel meer dan alleen de stenen.

Huib van Olden is ruim een jaar wethouder als we hem spreken over het thema van Open Monumentendag: Nieuw gebruik – Oud gebouw. "Dat we daar in onze gemeente al invulling aan geven, lijkt me overduidelijk. Kijk om je heen." Hij maakt een weids gebaar over de binnenstad. "De historische stad 's-Hertogenbosch geeft graag oude monumenten een levende toekomst."

Verleiden

In de stad zijn er genoeg voorbeelden van monumenten die voor hergebruik in aanmerking komen, waarvoor gezocht wordt naar een goede, eigentijdse en passende bestemming. Van Olden: "Samen met de eigenaren zoek je naar flexibele oplossingen. Gemeenschapsgeld is slechts beperkt beschikbaar. Dat vraagt om creatieve invullingen. Je moet eigenaren en gebruikers verleiden en enthousiasmeren om een passende functie te vinden voor hun panden."

Goed regelen

De gemeente, maar ook de gemeenschap, heeft de taak om het hedendaags gebruik van historische panden en plaatsen goed te regelen, vindt Van Olden. "Er liggen volop kansen om monumenten een status te geven in je toekomstvisie."

Huib van Olden: "Op zaterdag kan iedereen overal in de binnenstad zien hoe monumentale gebouwen vaak een verrassende nieuwe functie krijgen. Op zondag wordt er gefietst. Neem de routes richting Engelen, Bokhoven, Orthen en Rosmalen. Of ontdek prachtig glas-in-lood op onverwachte plekken."

Denk bijvoorbeeld aan het religieus erfgoed dat we kunnen hergebruiken. De restauratie van de Sint-Jan is nu voorlopig afgerond, maar we weten dat er in de stad de komende tijd veel kerken 'vrij komen'."

Respectvol

Vanaf het dak van het stadhuis wijst Van Olden naar de St. Josephkerk, die nu dienst doet als evenementenlocatie onder de naam Orangerie. Aan de horizon gloren nog net de Verkade- en de Willem II-fabriek. "Vergeet ook onze De Gruyter Fabriek niet, daar spat de dynamiek van af. Gered van de slopershamer, met een mooie toekomst voor innovatieve bedrijvigheid en de creatieve economie. Dat zijn ontwikkelingen die niet alleen economisch zijn

gemotiveerd, maar ook passen in het respectvol omgaan met monumenten. Het De Gruyter-complex bewijst dat nieuwbouw zeker niet per definitie goedkoper is dan verbouwen of hergebruik."

Cultuurhistorische visie

De stad is rijk aan gebouwen die helemaal passen bij het thema van dit jubilerende monumentenjaar. Van Olden: "Denk aan het tankstation Q8 aan de Vughterweg, nu Denkstation. Of aan een nieuwe toekomst voor de voormalige garage van Pompen & Verlouw, de manege aan de Hekellaan, de Bank van Leening en het oude gymnasium, waaraan nu wordt gewerkt. We bezinnen ons ook opnieuw op de toekomst van het Kruithuis. Allemaal voorbeelden van oude gebouwen die uitstekend geschikt zijn om op een creatieve manier hergebruikt te worden. We willen alles ontwikkelen vanuit een integrale, cultuurhistorische visie. Al die gebouwen zijn voor de eeuwigheid gemaakt. De uitdaging ligt er voor ons om daar beleid onder te leggen."

Vaste waarde

Van Olden stelt dat het bij monumenten zeker niet alleen gaat om alleen de stenen, om het gebouw. "Monumenten, de historie ervan, en de ambiance, geven onze stad karakter. Het maakt 's-Hertogenbosch tot een gemeente met een bijzonder leefklimaat. Monumenten zijn een vaste waarde in onze cultuurhistorie. Ze zijn van eminent belang voor het sociaal klimaat. Mensen verblijven graag in een historische omgeving. Dat geldt voor bezoekers, maar ook voor inwoners. Monumenten maken een stad economisch en sociaal sterker."

Ontroerend

Het sociale belang van onze rijke cultuurhistorie draagt ook bij aan het versterken van de integratie in onze stad, aldus Van Olden. "Neem het onderdeel Boschlogie van de inburgeringscursus. Het ontroert me als ik zie hoe mensen met wortels in het verre oosten tegen de historie van hun huidige woonplaats aankijken; hoe trots ze daarover aan hun vrienden vertellen. Als wij naar het buitenland gaan, zoeken we daar ook naar de historie van een plek en verdiepen we ons in de geschiedenis. Zo voelen we ons sneller thuis in een vreemde stad en dat bevordert de integratie."

Levende monumenten

De kritiek die opduikt dat 's-Hertogenbosch, meer in het bijzonder de binnenstad, zou lijden aan 'Eftelingisering' kan Van Olden zeker niet plaatsen. "De binnenstad en de Muntel zijn met 12.000 mensen relatief dichtbevolkt. Dat geeft levendigheid en dynamiek. Juist daardoor staat de historische binnenstad middenin de samenleving. Daarom investeren we niet in louter stenen, maar in monumenten die leven. We geven de historische context waar we zo trots op zijn een eigentijdse invulling. Dat geeft plezier aan veel mensen, bezoekers en bewoners."

DE GRUYTER FABRIEK

**ALLE
RUIIMTE
VOOR**
➔

**CREATIVITEIT
TOEKOMSTPLANNEN
NIEUWE IDEEËN
COMMUNITY**

**VEEMARKTKADE 8, 5222 AE 'S-HERTOGENBOSCH
TELEFOON 073 - 6904242 WWW.DEGRUYTERFABRIEK.NL**

Lekker fietsen langs monumenten

's-Hertogenbosch is een echte monumentenstad. Maar niet alleen de binnenstad heeft monumentale parels, het gebied rondom de stad net zo goed. En hoe beter dan op de fiets kunt u die monumentale hoogstandjes bekijken.

Op de fiets ziet u meer van uw omgeving, bent u snel bij het volgende monument en... fietsen is gezond en bovenal leuk. Die boodschap verkondigt de gemeente 's-Hertogenbosch met het project 'Lekker fietsen'. Doel is om de komende jaren meer inwoners op de fiets te krijgen.

Fietsen op zondag

Tijdens de zondag van het Open Monumentenweekend – 11 september 2011 – bent u van harte welkom om lekker te fietsen langs industrieel erfgoed en de dorpskernen rondom de stad. Om u op weg te helpen, staan verderop in dit magazine boeiende tochten die u langs onze monumentale geschiedenis voeren.

Lekker en veilig fietsen

Maar u kunt uiteraard het hele jaar door lekker fietsen. Wist u bijvoorbeeld dat fietsen in de binnenstad gewoon is toegestaan (behalve tijdens de warenmarkt)? De gemeente wil dat fietsers snel en comfortabel kunnen fietsen en neemt veel maatregelen om dat mogelijk te maken. Zo worden de fietspaden aangepakt, wordt er gewerkt aan een goede afstelling van verkeerslichten en aan oplossingen voor gevaarlijke verkeerssituaties.

Gratis stallen

Om fietsen te bevorderen zijn ook alle bewaakte fietsstallingen

in de binnenstad (Wolvenhoek, Burgemeester Loeffplein en de splinternieuwe fietskelder in de Kerkstraat) helemaal gratis. Nog een extra reden om de auto te laten staan.

Fietsstad 2011

Al die initiatieven hebben ertoe geleid dat 's-Hertogenbosch is genomineerd voor de titel Fietsstad 2011, een uitverkiezing van de Fietsersbond. Een onafhankelijke jury kent de titel toe aan de meest fietsvriendelijke gemeente van Nederland. Er wordt gelet op alles wat er voor fietsers wordt gedaan, met extra aandacht voor 'onderweg naar school'. We gaan voor de titel!

Fietsjournaal en nieuwsbrief

De gemeente houdt u graag op de hoogte van de ontwikkelingen rondom Lekker fietsen. Zo kunt u het fietsjournaal bekijken op de website. Daar kunt u zich ook inschrijven voor de nieuwsbrief. Voor meer informatie: kijk op www.s-hertogenbosch.nl/fietsen.

Lekker
fietsen

INDUSTRIËLE GEBOUWEN

1

De Gruyter Fabriek, gebouw B 1 Veemarktkade 8

De voormalige De Gruyter Fabriek is een van de jongste gemeentemonumenten van 's-Hertogenbosch. Dit voormalig fabriekscomplex, waar van 1934 tot in het midden van de jaren 70 levensmiddelen voor gruttersbedrijf De Gruyter gefabriceerd werden, bestaat uit een vijftal bouwdelen.

Twee productiehallen onder platte betonnen daken en een machinehal met zadeldak op stalen vakwerkspanten en stalen loopbruggen dateren uit de jaren 1934-1936. Deze hallen, uitgevoerd als betonskelet met bakstenen gevels, worden onderling gescheiden door binnenhoven met verbindingsgangen. Uit de naoorlogse periode dateren een productiehal (1949-1950), een magazijngebouw (1953, uitgebreid in 1964) en een kantoorvleugel (1955), waarin nieuwe naoorlogse bouwtechnieken zijn gecombineerd met traditionele elementen, zoals de bakstenen gevels. Nieuw zijn hier de sheddaken (gebogen daken met grote lichtopeningen) en de gebogen dakkoepels van 'fusée ceramique', een in de jaren 40 ontwikkelde constructie van terracotta buisjes in betonbekisting. Momenteel wordt het complex met respect voor de oorspronkelijke architectuur aangepast als huisvesting voor innovatieve bedrijven.

Activiteiten

- Open: **zaterdag** van 10.00 – 17.00 uur en **zondag** van 12.00 – 17.00 uur (zie pagina 49).
- Zaterdag 10.00 uur: officiële opening van de Open Monumentendagen 2011 door wethouder Huib van Olden op het 'Kunstplein' in De Gruyter Fabriek
- De opening wordt muzikaal omlijst door de Koninklijke Harmonie 's-Hertogenbosch, gedirigeerd door Sjef Ipskamp.
- Doorlopende fotovoortelling met een overzicht van de meest bijzondere monumenten van 's-Hertogenbosch.
- Doorlopende vertoning film 'Snoepje van de Eeuw' over het verleden, heden en de toekomst van De Gruyter Fabriek
- Rondleidingen door het gebouw.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten.
Laatste bus vertrekt om 16.30 uur.

😊 Leuk voor kinderen

2

1931 Congrescentrum Brabanthallen, voormalige veemarkthallen 2

Oude Engelseweg 1

Dit markante veemarktcomplex, gebouwd in 1931, was destijds de grootste veemarkt van Nederland. De hallen achter de voorbouw zijn verdeeld in drie overspanningen van 30 en 20 meter breedte. De kap wordt gedragen door gelamineerd houten knieboogspanten met stalen trekstangen. De veemarkt had een goede logistiek, maar ook de hygiëne was uitstekend vanwege een onder de vloer aangelegd rioleringsstelsel. In de voorbouw, die qua architectuur een voorbeeld is van het toenmalige expressionisme, bevindt zich de hoofdepoort in een toren met naaldspits. In de aanbouw rechts hiervan waren de kantoren. In de ruime eetzaal/café links van de toren zitten nog oorspronkelijke glas-in-loodvensters. Anno 2011 is Brabanthallen een congrescentrum.

Activiteiten

- Open: **zaterdag** van 10.00 – 17.00 uur en **zondag** van 12.00 – 17.00 uur (zie pagina 50).
- Elk half uur rondleidingen.
- Doorlopende filmvoorstelling over de geschiedenis van complex 1931.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten aan de zijkant van de Verkadefabriek, op de Tramkade.

😊 Leuk voor kinderen

Voormalige Verkadefabriek 3 Boschdijkstraat 45

In de huidige vorm dateert deze voormalige koekjesfabriek, nu cultureel centrum, uit de periode vanaf 1955. In dat jaar werd vergunning verleend om het bestaande laat-19e-eeuwse fabrieksgebouw te vervangen door nieuwbouw. De koekjesfabriek heeft gebogen sheddaken en een gebogen dak op stalen liggers. Bij de herbestemming tot cultureel centrum met film- en toneelzalen en een café-restaurant is de oorspronkelijke fabriekssfeer behouden gebleven. Het complex is daarbij uitgebreid met een nieuwe vleugel, voorzien van een stalen draagconstructie met raatliggers.

Activiteiten

- Open op zaterdag van **11.00** – 1700 uur.
- Rondleiding om 14.00 en 16.00 uur.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten aan de zijkant van de Verkadefabriek, op de Tramkade.

😊 Leuk voor kinderen

Voormalige Sigarenfabriek Willem II

Traditie en vooruitgang gaan hand in hand

Afgelopen winter begon Bouwbedrijf van den Bouwhuijsen aan de renovatie van de voormalige Sigarenfabriek Willem II. De klus zit het bouwbedrijf als gegoten.

Al meer dan een eeuw werken medewerkers van 'Firma van den Bouwhuijsen' vol overgave in de bouw. Het bouwbedrijf – dat diep gewortelde kernwaarden als betrouwbaarheid, duurzaamheid, kwaliteit en menselijkheid hoog in het vaandel schrijft – koppelt daarbij traditie aan vooruitgang. Ouderwets timmerwerk en digitale informatie gaan hand in hand. In die filosofie past ook het uitgangspunt 'niet alleen consumeren, maar ook investeren in de samenleving'. De renovatie van de voormalige Sigarenfabriek Willem II is hier een goed voorbeeld van. De uit 1898 daterende fabrieksgebouwen, die al bijna 25 jaar dienst doen als kleine concertzaal, moeten als alle renovatiefasen zijn afgerond, ook ruimte gaan bieden aan diverse beeldende-kunstinstellingen.

van den
Bouwhuijsen
B O U W B E D R I J F

Bouwbedrijf van den Bouwhuijsen is een middelgrote onderneming met activiteiten in de uitvoerende bouw: nieuwbouw, renovatie & verbouw, restauratie en (projectmatig) onderhoud. Flinkke investeringen in opleiding en ict maken het mogelijk om klanten ook administratief te ontlasten. Daarnaast adviseert Van den Bouwhuijsen bij aankoop, ontwikkeling en onderhoudsplanning van onroerende goed.

**Bouwbedrijf van den Bouwhuijsen –
073-642 45 45 – www.bouwhuijsen.nl**

4

Voormalige Sigarenfabriek Goulmy & Baar / Willem II 4

Boschdijkstraat 100

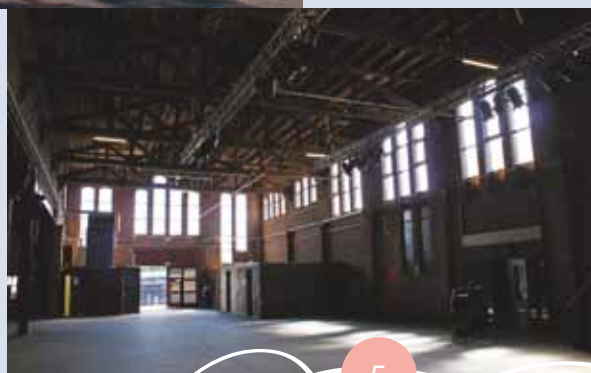
Deze fabriek van de Bossche sigarenfabrikanten Goulmy en Baar is in 1898 gebouwd en uitgebreid in 1908. Na de oorlog was de fabriek bezit van de Tilburgse sigarenfabrikant Willem II. De fabriek is markant vormgegeven als een bakstenen kasteel. De inrichting is voor die tijd modern, met centrale systemen voor verwarming, ventilatie en stofafzuiging. In de in 1908 toegevoegde zuidelijke vleugels bevonden zich waslokalen, toiletten en een schaftlokaal. Het oudste deel van de fabriek heeft gewalste stalen kolommen (met klinknagels verbonden), vakwerk onderslagliggers en stalen vloerbalken met gemetselde troggewelfjes. De nieuwbouw uit 1908 is uitgevoerd als betonskelet, gecombineerd met de traditionele bakstenen gevels van het oudste deel. Momenteel huisvest de voormalige sigarenfabriek een poppodium en een kunstenaarscollectief.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Ambachtelijk sigarendraaien door de geschoolde sigarenmaker Lambert Vorstenbosch.
- Lezing door sociaal-historicus Frans van Gaal: 'Goulmy-fabriek, een paleis van volksvlucht' om 14.00 en 15.00 uur.
- Rondleidingen.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten aan de zijkant van de Verkadefabriek, op de Tramkade.

😊 Leuk voor kinderen

5

Talent Factory 5

Buitendijk 2

Mede vanwege de nabijheid van havenfaciliteiten aan de Dieze is het gebied aan de noordzijde van de wijk 't Zand aan het eind van de 19^e eeuw bouwrijp gemaakt voor de vestiging van bedrijven. Aan de Buitendijk was tot 1925 'Ijzer- en metaalgietery George Dufaj en zoon' gevestigd, met een productiehal en een kantoor annex dienstwoning. Die werd in dat jaar uitgebreid met een garage en magazijnen. Bij deze ingrijpende verbouwing kwam naast de gietery (met zaagtanddak) de huidige hal met het verhoogde middendak op houten vakwerkspanten tot stand. Het kantoor en de 'droogstoof' aan de achterzijde (Havendwarsstraat) werden verbouwd tot woningen.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten.

😊 Leuk voor kinderen

RELIGIEUZE GEBOUWEN

6

Voormalige synagoge, Muziekcentrum De Toonzaal ⁶

Prins Bernhardstraat 4-6

In 1823 werd in het gebied 'de Mortel' een Joods bedehuis gebouwd. In 1886 werd deze synagoge geheel herbouwd in de huidige vorm: een driezijdig gesloten éénbeukige zaalruimte met vrouwenbalkon, de wanden geled met gestuukte pilasters. De bruinrood geschilderde heilige Arke en de marmeren Tien Geboden Tafelen, afkomstig uit Monnikendam, stammen uit die tijd. Een marmeren gedenkplaat herinnert aan een bezoek van koningin Wilhelmina en koningin-moeder Emma in 1918. Sinds 1996 is de synagoge in gebruik als kleine concertzaal (De Toonzaal).

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Concert 'Pazzo per amore' (Voor de liefde doe je toch alles?) door La Confraternita dei Musici uit Italië: om 10.30, 12.00, 14.00 en 15.30 uur.
- Twee lezingen n.a.v. het rapport 'Ontwikkelingsvisie religieus erfgoed 's-Hertogenbosch' van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch: om 13.00 en 14.45 uur. Architectuurhistoricus Annélien Kuilenburg schetst de problematiek en de mogelijkheden voor behoud van het Bossche religieuze erfgoed.

😊 Leuk voor kinderen

7

Oude Sint-Jacobskerk ⁷

Bethaniestraat 4

Kort na 1430 werd hier een kapel en gasthuis gebouwd voor bedevaartgangers naar Santiago de Compostella. Deze broederschapskapel van de apostel Jacobus werd in de 15e en 16e eeuw uitgebreid tot een driebeukig schip met éénbeukig koor. Vanaf 1569 was de kapel in gebruik als kerk, wagenhuis, begraafplaats en paardenstal. In 1752 werd het pand verbouwd tot militair arsenaal/tuighuis, waarbij er verdiepingvloeren gelegd werden. Daarna herbergde het gebouw onder meer een kazerne en het museum van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, het latere Noordbrabants Museum (tot 1986). De 18^e-eeuwse voorgevel van het gebouw werd in 1925 aangepast aan deze nieuwe functie. Momenteel is er het kantoor en depot van de gemeentelijke afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten (BAM) gevestigd.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Tentoonstelling van bijzondere objecten uit het archeologisch en bouwhistorisch depot met als thema 'Hergebruik'.
- Presentatie van de geschiedenis van de Oude Sint-Jacobskerk
- Rondleidingen door het hele gebouw.
- Een blik op het werk in het archeologisch laboratorium.

😊 Leuk voor kinderen

8

Voormalige St. Josephkerk, de Orangerie ⁸ St. Josephstraat 15a

De vroeg neogotische St. Josephkerk, oorspronkelijk behorend bij het naastgelegen Redemptoristenklooster, is in 1859 gebouwd. In tegenstelling tot het relatief sobere uiterlijk bevat de kerk een rijk interieur met bundelpijlers, getraceerde nissen, een stergewelf en rijke beschilderingen. De houten communiebanken en de preekstoel zijn gemaakt door de bekende Bossche beeldhouwer Hendrik van der Geld. Nadat de kerk was gesloten en een aantal jaren had leeggestaan, is het gebouw sinds de jaren negentig in gebruik als partycentrum. Onlangs is het pand aan de buitenzijde deskundig hersteld en is het meest noodzakelijke aan het interieur gerepareerd, in afwachting van een restauratie van stucwerk en beschilderingen.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Presentatie van de restauratiewerken aan het interieur door aannemingsbedrijf Nico de Bont.
- Wandeling naar de Jeroen Bosch Tuin, in de voormalige kloostertuin van de paters Redemptoristen. Een groene oase in het hart van de stad. Omwonenden en betrokkenen knappen deze 'Tuin der Lusten' op, verwijzend naar het beroemde schilderij van de naamgever van de tuin.

😊 Leuk voor kinderen

9

Sint-Jan / Museum De Bouwloods ⁹ Torenstraat 16

De imposante kruisbasiliek Sint-Jan is gebouwd tussen de 13^e en 16^e eeuw. Het onderste deel van de bakstenen toren en de aangrenzende doop- en Mariakapel herinnert nog aan de vroegste romaanse periode. In de 16^e eeuw kwam de nieuwbouw van de imposante gotische, rijk beeldhouwde basiliek klaar en in de 19^e eeuw, zo rond 1860, begon de eerste restauratie. Onlangs is een succesvolle uitwendige restauratie van 12 jaar voltooid en is de kathedraal in al zijn glorie te bewonderen.

In het naast de kathedraal gelegen Sint-Jansmuseum De Bouwloods is een bijzondere collectie oorspronkelijk middeleeuws beeldhouwwerk en bouwfragmenten te zien, afkomstig van de Sint-Jan. Op de begane grond is een boeiende expositie ingericht over de bouwgeschiedenis en restauratie.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 11.00 – 17.00 uur.
- Doorlopende presentatie: 'Van Bouwloods naar Museum'.
- Tentoonstelling 'Restauratie Sint-Jan'.
- Voor de jeugd zijn er diverse thema's met opdrachten.

😊 Leuk voor kinderen

10

Sint Cathrien 10 Kruisbroedershof 4

De Sint Cathrien of Kruiskerk werd gebouwd tussen 1533 en 1542 als kapel van het voormalige Kruisbroedersklooster. Hiervan resteert nog het gotische koor boven de Binnen-dieze. In 1601 werd het gebouw vergroot met een schip en zijbeuk. Na 1629 kwam de kerk ten dienste van de Gereformeerde Gemeente. Het klooster werd een militaire gevangenis. Na 1794 was het gebouw paardenstal, broodbakkerij en weer kerk voor het garnizoen. In 1810 werd op last van Napoleon de kerk teruggegeven aan de rooms-katholieken. Er kwamen twee kruisarmen bij. In 1916-1917 werd de kerk verbouwd tot een neobyzantijnse centraal-bouw, van binnen afgedekt met een koepel van gewapend beton, beschilderd door Jan Oosterman met taferelen uit de Bergrede. In de kerk zijn diverse bezienswaardige schilderijen, waaronder enkele, die in de 19^e eeuw zijn verworven van de abdij van Averbode (België).

Activiteiten

- *Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.*
- *Gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch zijn aanwezig voor informatie en uitleg. Daarnaast vertellen leden van de Johannes van Damascus Gemeenschap over de oosterse eredienst.*
- *Willem Hörmann geeft een orgelconcert, van 14.00 – 14.30 uur.*

11

Voormalig Claraklooster 11

Clarastraat 78-164

Dit voormalige kloostercomplex, gesloten in 1971, is de daarop volgende jaren voor sloop behoeft dankzij een initiatief van een groep bewoners. De gebouwen van dit voormalige klooster dateren in de huidige vorm uit de periode 1872-1879, maar op deze plek was in 1359 al een Claraklooster (Clarissen) gesticht. Restanten hiervan zijn opgegraven in de tuin achter de Clarastraat. Het nieuwe klooster uit de 19e eeuw was gewijd aan de heilige Theresa van Avila. Haar volgelingen heten officieel Ongeschoeide Karmelietessen, maar werden in 's-Hertogenbosch Theresiaantjes genoemd. Het huidige kloostercomplex is gebouwd rond een carrévormig hof met aan één zijde de kloosterkapel die kenmerken vertoont van de neogotiek. In het interieur herinneren diverse muurschilderingen aan het kloosterleven. In 1971 werd het klooster gesloten, om begin jaren 80 te worden verbouwd tot appartementencomplex.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- In de hallen en gangen: expositie van schilderijen en installaties gemaakt door de bewoners.
- In de kapel: filmvertoningen, boekpresentaties, etc.
- In de binnentuin: muzikale optredens.
- In alle opengestelde ruimtes zijn bewoners aanwezig die graag vertellen over de kloostergeschiedenis en de huidige kunstzinnige activiteiten.

😊 Leuk voor kinderen

Bouwen, renoveren en restaureren in het Museumkwartier

Het Museumkwartier, over een jaar is deze aanwinst voor de stad een feit. Jaco de Wildt (gemeente 's-Hertogenbosch) omschrijft deze bundeling van het Noordbrabants Museum en het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch (SM's) rondom een openbare Museumtuin als "een sterk cultureel centrum met een grote diversiteit aan museale stukken."

René Pingen, directeur van het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch, noemt het Museumkwartier "een topattractie waar klassieke meesters, Brabants erfgoed, moderne beeldende kunst, design, én bezoekers elkaar ontmoeten." Daarmee is het Museumkwartier een prachtig voorbeeld van hoe monumentaal en modern samen een nieuw geheel vormen. Een opdracht die de Bonth van Hulten en VolkerWessels-collega Stam en de Koning op het lijf is geschreven.

(Op)nieuw bouwen

Bij het SM's gaat het om nieuwbouw, drie etages hoog, met als blikvanger de hoge glazen gevel. "De bouw is inmiddels tot de tweede verdiepingvloer gevorderd", vertelt projectleider Adrie Bergmans. "Het werk aan het Noordbrabants Museum is in hoofdzaak renovatie en restauratie. Tevens vindt er een flinke uitbreiding van de

tentoonstellingsvleugel plaats. De ruwbouw van de begane grond is al gerealiseerd, met daarnaast een parkeergarage van twee niveaus hoog."

Vaklieden

In het 18^e-eeuwse gouvernementspaleis wordt de indeling anders en de complete installaties vernieuwd. Bergmans: "Dat betekent met respect voor het verleden wanden doorbreken en vloeren openen en indien nodig herstellen. Het dak krijgt een nieuwe betimmering, de gestuukte plafonds, de lambriseringen en de monumentale parketvloer worden gerestaureerd. We hebben daarvoor veel vaklieden ter plekke." Ook worden elektra en klimaatbeheersing opnieuw aangelegd en een sprinkler installatie toegevoegd. Monumentaal en hypermodern gaan wederom hand in hand.

de Bonth van Hulten

De Bonth van Hulten
Postbus 115
5250 AC Vlijmen
tel. (073) 511 90 22
www.debonthvanhulten.nl

12

Lutherse / Waalse Kerk 12

Verwersstraat 49

Deze voormalige Evangelisch-Lutherse Kerk uit 1847 – oorspronkelijk in gebruik als Waalse Kerk – is een voorbeeld van de vroege neogotiek. Het éénbeukige zaalkerkje heeft een bepleisterde voorgevel met steunberen en spitsboogvensters met ijzeren venstertraceringen en driehoekige afdekkingen (wimbergen). Oorspronkelijk had het pand aan de voorzijde twee hoge ranke hoektorentjes, maar deze kwetsbare elementen zijn al snel vervangen door een balustrade met pinakels. Binnen heeft het gebouw graatgewelven in stuc. Het 19^e-eeuwse neogotische meubilair is fraai vormgegeven door Oirschotse meubelmakers. De monumentale preekstoel dateert uit de 16^e eeuw. De kerk is sinds de fusie van de Bossche protestantse geloofsgemeenschappen in 2004 voor de eredienst gesloten.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Optreden van de Stadspijpers om 11.00, 13.00 en 15.00 uur.

13

Jheronimus Bosch Art Center 13

Jeroen Boschplein 2

Het Jheronimus Bosch Art Center is gevestigd in een vroegere kerk. Deze vierde Bossche kerk die de naam Sint-Jacobskerk droeg, is ontstaan uit een 17^e- en 18^e-eeuwse schuilkerk, die was gelegen op een achtererf van een huis aan de Hinthamerstraat (het huidige plein voor de kerk is pas aangelegd in de vorige eeuw). In de Franse tijd werd de schuilkerk vervangen door een classicistische nieuwbouw, die op zijn beurt (1906-1907) weer plaatsmaakte voor de huidige driebeukige kruisbasiliek op basis van het gelijkarmige Grieks Kruis. De koepel is voorzien van fresco's van de Belgische kunstenaar Georges de Geetere. De Sint-Jacobskerk heeft in 2002 zijn functie als parochiekerk verloren. Nu biedt het pand onderdak aan het Jheronimus Bosch Art Center.

Activiteiten

- Open op zaterdag van **9.00 tot 13.00 uur. GRATIS TOEGANG.** *Nergens ter wereld is er zo'n compleet overzicht van het werk van de Bossche schilder Jheronimus Bosch (circa 1450 tot 1516) te zien. Zijn oeuvre wordt in reproductie getoond; u mag ze van heel dichtbij bekijken en zelfs aanraken. In de kelder is zijn atelier nagebouwd en kunt u kijken naar een boeiende documentaire over zijn leven, zijn werk, zijn stad en zijn tijd.*

Let op: Het pand is al om 9.00 uur open om zoveel mogelijk mensen in de gelegenheid te stellen een bezoek te brengen. Om logistieke redenen is dit na 13.00 uur niet meer mogelijk. Bezoekers kunnen vrij rondlopen, maar de toren is niet toegankelijk.

14

Voormalig Refugiehuis ¹⁴

Sint Jorisstraat 133

Dit markante gebouw dateert uit eind 15e, vroeg 16e eeuw. Het werd aangekocht door het Leuvense klooster als stedelijk steunpunt in 's-Hertogenbosch. Van het vroegere complex resteert nog één vleugel met zadeldak, trapgevels en een traptoren. In de jaren 30 is het gebouw grondig gerestaureerd, waarbij de kruisvensters met glas-in-lood en luiken werden gereconstrueerd. Binnen het gebouw bevinden zich diverse authentieke zaken als een dubbele tongewelfde kelder, verdiepingsvloeren met moer- en kinderbalken en een sporenkap. Het gemeentelijk pand wordt momenteel als kantoorruimte verhuurd, onder meer aan bureau Kuin & Kuin architecten.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen door een deel van het gebouw door bureau Kuin & Kuin architecten.

15

ZIEKENHUIZEN & LIEFDADIGHEIDSINSTELLINGEN

Voormalig Groot Ziekengasthuis ¹⁵ Gasthuisstraat 9-11 (ingang door Gasthuispoort aan het einde van het straatje)

Het zandstenen Gasthuispoortje uit 1661 geeft toegang tot het terrein van het Groot Ziekengasthuis dat hier sinds 1458 was gevestigd, tot in de jaren 30 van de 20^e eeuw. Het oudste gebouw (links van de poort), de regentenkamer, is 16^e-eeuws. Tussen regentenkamer en Gasthuispoort bevonden zich de apotheekgebouwen (16^e, 18^e, 19^e en 20^e eeuw). In de loop van de tijd werden diverse gebouwen afgebroken of bijgebouwd, maar ondanks alle modernisering in de loop der eeuwen bleek het ziekenhuis aan het eind van de 19^e eeuw sterk verouderd. In 1907 begon de verbouw tot een voor die tijd modern ziekenhuiscomplex, met midden op het terrein een verpleeggebouw met ziekenzalen (1911-1913) in de vorm van een Andreaskruis. Alhoewel dus uit de 20^e eeuw, vertoont het gebouw aan de buitenzijde nog enige ornamenten in traditionele neorenaissancestijl. Op de plek van het middeleeuwse gasthuisgebouw verrees in 1914 het ziekenhuis met zusterklooster annex kapel in neorenaissancestijl. Anno 2011 staat het terrein aan de vooravond van een groot herbestemmingsproject.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
Ingang via de Gasthuispoort.
- VOF GZG, de ontwikkelaar van het GZG-terrein, verzorgt om het half uur rondleidingen/wandelingen over het GZG-terrein. De eerste start om 10.00 uur, de laatste is om 16.00 uur.
- Er wordt een voorproefje gegeven van 'nieuw gebruik – oud gebouw' op het Groot Ziekengasthuisterrein.

Voormalig Ziekenhuis Johannes De Deo ¹⁶ Papenhulst 26

Het ziekenhuis Johannes De Deo, bijgenaamd 'de Paap', is in de jaren 70 'gered' door een krakersactie. Na overleg is het door de gemeente aangekocht en verbouwd tot wooneenheden.

De Bossche ziekenzorg was in het verleden in rooms-katholieke handen. Na het Groot Ziekengasthuis werd in 1876 het Carolusziekenhuis gesticht door de zusters van H. Carolus Borromeus. In 1879 kwam het ziekenhuis van Sint Johannes de Deo erbij, een ziekenhuis in de Orthenstraat voor mannen, dat werd geleid door de broeders van Sint Joan de Deo. Aan de Papenhulst verrees in 1914 een moderne complex met een traditionele klassieke architectuur, die kan worden gerekend tot de zogeheten 'heroriëntatie', een bouwstijl uit het begin van de 20^e eeuw.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Bewoners verzorgen rondleidingen door een deel van het gebouw.

Voormalig Oude mannen- en vrouwenhuis, nu Stadsbibliotheek 17

Hinthamerstraat 72

Van oudsher was hier de Tafel van de Heilige Geest (oftewel het 'Geefhuis') gevestigd. Deze diende ter ondersteuning verpleging en voeding van arme burgers van de stad. Al vóór 1325 werd hier een gebouw opgericht met een grote zaal, met op het achterterrein diverse bedrijfsgebouwen. In de Franse tijd werden er oude mensen en vondelingen opgevangen. In de 19^e eeuw werd er verbouwd. De grote voorbouw aan de Hinthamerstraat en de vleugels rechts en achter de binnenplaats dateren uit 1825. De grote vleugel langs de St. Josephstraat is het oudste. Het muurwerk van het voorste deel dateert nog uit de 14^e eeuw, de verdiepingsbalken en fraaie hoge kapconstructie dateren van kort na 1463.

😊 *Leuk voor kinderen*

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleiding door het hele gebouw, ook de ruimten die normaal niet voor het publiek toegankelijk zijn. Starttijden: 11.30, 13.00, en 15.00 uur.
- Expositie 'Een verte voorbij onze ogen' van SM's Kunstuitleen in de kelder van de bieb. Kunstenaar Francine Steegs maakt een universele variant op portretten van weleer, als het ware een herbestemming van het portret.

Schrijfworkshop door Jeroen Thijssen

Laat u inspireren door het gebouw en door het thema van Monumentendag. U maakt kans op een mooie prijs en uw verhalen maken kans om gepubliceerd te worden op de website van de bibliotheek. U doet inspiratie op tijdens de rondleiding van 13.00 uur en gaat daarna aan de slag. Kosten: € 11,- voor biebleden en € 13,- voor niet-biebleden. Dit is inclusief een lunch. Aanmelden is verplicht (via de bibliotheekbalie of via www.bibliotheekdenbosch.nl).

NUTSGEBOUWEN

Watertoren 18

Hinthamereinde 73

Omdat in de 19^e eeuw de kwaliteit van het drinkwater uiterst slecht was, werd in 1885 de watertoren gebouwd als onderdeel van een waterleidingnetwerk, waarbij het water afkomstig was uit het grondwater nabij Nuland. Het kloeke gebouw met kantelen lijkt eerder een verdedigingstoren. Oorspronkelijk telde de toren twee tussenverdiepingen, waarvan er één, de inspectievloer, onder de rechthoekige, in geklonken plaatstaal vervaardigde vlakbodembodemreservoirs. In de loop der tijd zijn er diverse extra vloeren ingebouwd. De watertoren heeft als zodanig gefunctioneerd tot 1974.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 16.00 uur.
- Rondleidingen door de huidige eigenaar.

18

19

Voormalig tankstation, nu Denkstation 19

Vughterweg 80

Dit voormalige tankstation is één van de oudste in zijn soort binnen Nederland. Het is zeldzaam vanwege het feit dat het uit twee bouwlagen bestaat. Deze gewapend-betonconstructie dateert uit 1933. Het is een zuiver voorbeeld van het Nieuwe Bouwen. Tijdens de restauratie en na de verplaatsing van het gebouw naar een andere locatie is het interieur van de beheerderswoning op de verdieping in afwerking en kleur ook geheel weer in de oorspronkelijke staat teruggebracht.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.30 – 16.00 uur.
- Toelichting op de geschiedenis, de restauratie en de spectaculaire verplaatsing van het gebouw.

😊 Leuk voor kinderen

Knillispoort aan de Korte Waterstraat

Voormalig ziekenhuis met klooster aan de Papenhulst

Oud Bogardenstraatje

Sint Jacobshof

Een erfenis om zuinig op te zijn

BrabantWonen bezit en verhuurt ruim 7000 woningen en wooneenheden in 's-Hertogenbosch. Ongeveer 700 daarvan staan in de binnenstad. Elk complex heeft zijn eigen historie en dynamiek. Het varieert van voormalige kloosters, kazernes en mannen-ziekenhuizen tot kleine eenheden van slechts enkele woningen. Het behoud van dit erfgoed van de stad vindt BrabantWonen van groot belang.

BrabantWonenWandeling

BrabantWonen heeft een wandeling langs al haar monumentale panden in de oude binnenstad van 's-Hertogenbosch samengesteld. Een boekje met foto's en meer informatie kunt u afhalen bij onze vestiging in 's-Hertogenbosch of downloaden via www.brabantwonen.nl

Graafseweg 294
5213 AS 's-Hertogenbosch
Telefoon (073) 681 45 00
www.brabantwonen.nl

Brabant **Wonen**

20

Voormalig Bank van Leening, nu dansafdeling Muzerije ²⁰ Schilderstraat 33

Dit markante pand is in 1826 gebouwd als glasfabriek. Hiervan getuigen de grotendeels bovengronds aangelegde gewelfde opslagkelders. Na het faillissement van de glasfabriek in 1848 werd het gebouw in 1854 voor de eerste keer herbestemd als 'Bank van Leening', zoals de jaartalsteen in de voorgevel aangeeft. Diverse ramen met gietijzeren glasroeden dateren nog uit die tijd. Na de oorlog was het gebouw eigendom van de Godshuizen en daarna van de gemeente, waarbij het voornamelijk in gebruik was als oefenzaal voor diverse theatergezelschappen en muziekverenigingen. Enige tijd geleden is het monumentale fabrieksgebouw op bijzondere wijze verbouwd om dienst te doen als dansafdeling van de Muzerije.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Openbare danslessen.
- Rondleidingen.

😊 Leuk voor kinderen

21

Garage Pompen & Verlouw ²¹ Vughterstraat 276

Dit uit 1932-1933 daterende garagecomplex vertoont aan de buitenzijde kenmerken van de in die tijd gangbare expressionistische architectuur, verwant aan de Amsterdamse school. De glazen lichttoren is een markant element aan het einde van de Vughterstraat. Binnen is de grote garagehal voorzien van stalen vakwerkspanten. Boven de achterinrit van de garage aan de Parklaan bevinden zich twee dienstwoningen. Het complex wordt momenteel gerestaureerd en herbestemd als bedrijfsruimte.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Toelichting op de verbouwing/restauratie door aannemer Nico de Bont en architect Miel Wijnen (Wijnen Architectuur).

22

Het Kruithuis ²² Citadellaan 7

Oorspronkelijk lag dit uit 1618 stammende kruitmagazijn met zijn in een regelmatige zeshoek gebouwde vleugels in een laaggelegen en drassig gebied aan de rand van de stad. Er lag een gracht omheen. Door ophoging van het terrein in de 19^e en 20^e eeuw toont het Kruithuis nu minder hoog. De in zandsteen uitgevoerde klassieke toegangspoort is gereedgekomen in 1629. Binnen zijn de houten balklagen en kapconstructies grotendeels oorspronkelijk, net als de bouwmuren, traptorens en andere hoofdconstructies. Na diverse niet-militaire bestemmingen in de 19^e en 20^e eeuw (werkplaats, opslagplaats, vergaderruimte – de architectuurstroming 'Bossche School' vond hier zijn oorsprong – en museum) wacht het Kruithuis nu op een zinvolle bestemming.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Jubileumexpositie 'Recht van d'n ezel': nog tot 25 september. Vijftien kunstenaars van het Brabants-Vlaams collectief tonen ruim honderd werken.
- Expositie van maquettes voor de wedstrijd 'Reset het Kruithuis' (georganiseerd door het Bosch Architectuur Initiatief).
- Lezing door Happel Cornelisse Architecten, winnaar van Reset het Kruithuis: om 13.00, 14.00 en 15.00 uur.
- Wandelingen van het Kruithuis naar de Citadel met gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch, om 12.30 en 15.00 uur.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten vanaf hoek Citadellaan-Van der Weeghensingel (bij Muntelbrug).

23

De Citadel, nu Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) 23

Zuid-Willemsvaart 2

De Citadel werd in 1639 aangelegd als onderdeel van de vestingwerken, maar diende ook als dwangburcht voor de overwegend katholieke stad, waardoor het de bijnaam 'Papenbril' kreeg. Het fort heeft een vijfhoekige vorm, met vijf bastions. Eén bastion werd in de 19e eeuw afgebroken, na aanleg van de Zuid-Willemsvaart. Het oudste gebouw is het 18e-eeuwse kruitmagazijn. Het hoofdgebouw werd gebouwd kort na 1789 als militaire gevangenis (Geweldiger), later was het een kaserné. Tijdens de ingrijpende restauratie en herbestemming tot Rijksarchief in 1983 werd de binnenplaats overdekt. Onder de bastions van de Citadel ligt sindsdien een indrukwekkend stelsel van kelders, die in gebruik zijn als depot van het archief.

★ Halte museumbus. Vertrekt elke 20 minuten vanaf hoek Citadellaan-Van der Weeghensingel (bij Muntelbrug).

😊 Leuk voor kinderen

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Wandelingen van de Citadel naar het Kruidhuis met gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch: om 12.00, 14.00 en 16.00 uur.
- Presentatie Brabantse waterkaart: 'Noord-Brabant van Aa tot Zoom' in de centrale hal.
- Fotopresentatie 'Oud gebruik, restauratie en nieuw gebruik' in studieaal 1/inventarisruimte Citadel.
- Collage van 'waterfilms in de Frederik Hendrikzaal.
- In de centrale hal en studieaal 2 kunt u terecht met al uw vragen.
- Demonstraties door de Halve Kompagnie Artillerie der Dienstdoende Schutterij van 's-Hertogenbosch.

Expositie grote panoramafoto's

In de Willem en Mariezaal: Expositie van grote panoramafoto's van de stad en de directe omgeving. Ook nog te zien in de week erna (di t/m vr tijdens openingsuren) en in het weekend van 17 en 18 september ('s-Hertogenbosch Maritiem).

GZG-terrein: een creatieve en inspirerende ontmoetingsplaats

Van armen- en ziekenzorg naar een nieuwe veelzijdige bestemming

Het Jeroen Bosch Ziekenhuis is vertrokken. Het Groot Ziekengasthuisterrein wordt een verrassende combinatie van oude en nieuwe gebouwen. Monumenten krijgen nieuwe functies die passen bij de plek en bij deze tijd. Met cultuur, winkelen en wonen als belangrijke pijlers wordt het een creatieve en inspirerende ontmoetingsplaats. UOF GZG is de ontwikkelaar van het GZG-terrein.

Welkom op het Groot Ziekengasthuisterrein

Op de Open Monumentendag op 10 september krijgt u een voorproefje van nieuw gebruik – oud gebouw op het Groot Ziekengasthuisterrein. Ook zijn er wandelingen langs de monumentale gebouwen, waarmee de geschiedenis van het Groot Ziekengasthuis zichtbaar wordt.

UOF GZG is een samenwerking van Heijmans Vastgoed en AM

Praktische informatie Entree: Gasthuispoort - Gasthuisstraat 9-11
Start 1e wandeling: 10.00 uur, Vanaf dan start ieder half uur een wandeling.
Start laatste wandeling: 16.00 uur.

24

Bastion Oranje, nu park en Bastionder ²⁴ t/o Zuidwal 58

Dit grote bolwerk werd door de Staatse overheid in 1634 aan de bestaande omwalling toegevoegd. Tegen de wal en de restanten van een middeleeuwse muurtoren werd het bastion uitgebouwd als een zogeheten 'hol bastion', waarbinnen zich een waterpartij bevond (restant van de stadsgracht). Met de komst van de vestingwet in 1874 verloor het bastion zijn defensieve karakter, maar de muren hebben tot op de dag van vandaag hun waterkerende functie behouden. Het bastion werd herbestemd tot stadspark. In het kader van het project Vestingwerken werden enkele jaren geleden de eind 14^e-eeuwse stadsmuur en de vroeg 15^e-eeuwse muurtoren, begraven binnen het bastion, blootgelegd. Er is nu een ondergrondse informatieruimte: het Bastionder. Hier staat ook het beroemde kanon 'Stuer Ghewalt' (stoer geweld) uit 1511.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen en doorlopende filmvoorstelling.

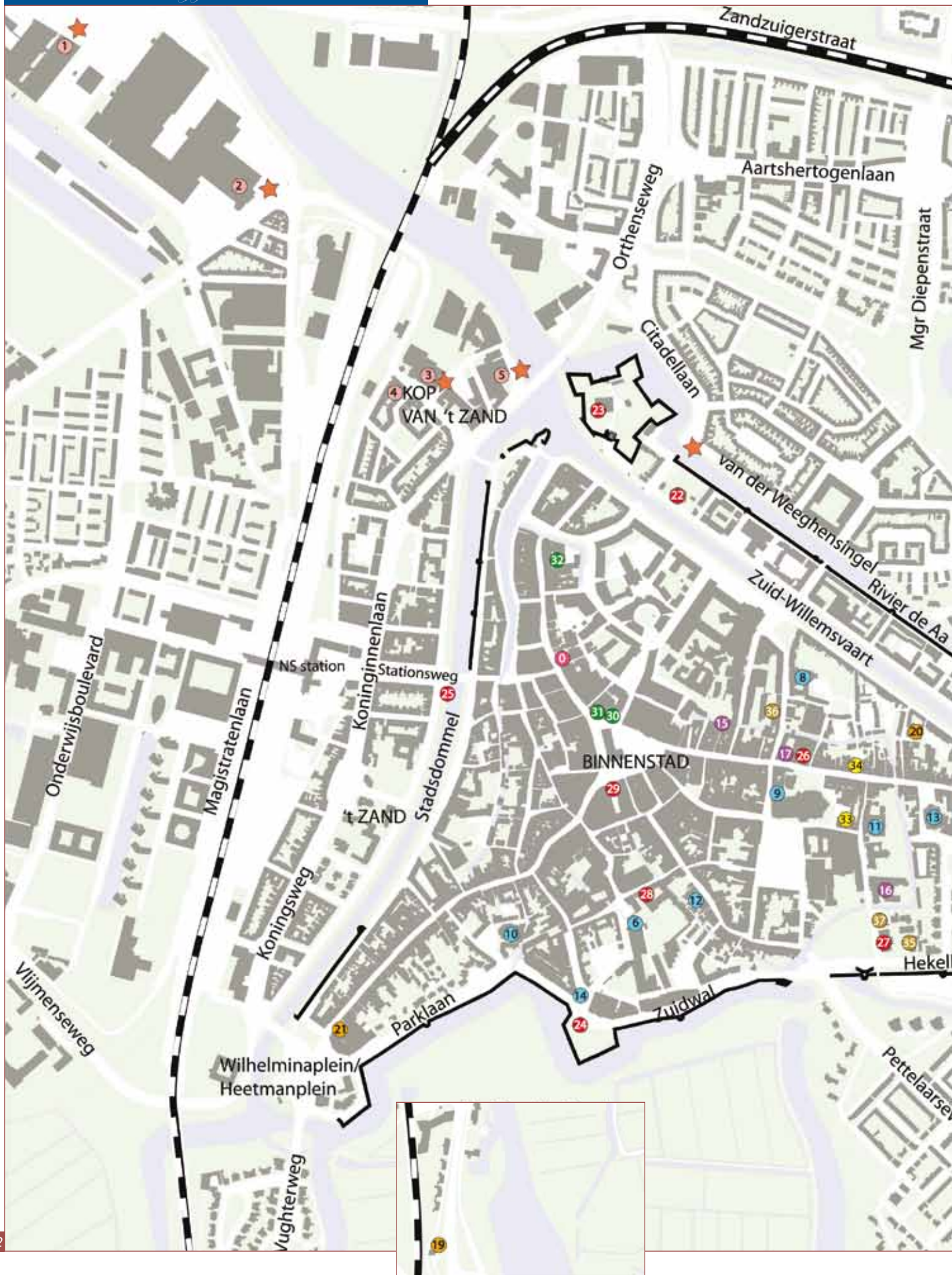
😊 Leuk voor kinderen

Infocentrum Vestingwerken ²⁵ Van der Does de Willeboissingel, hoek Wilhelminabrug

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Toelichting op en presentaties over de geschiedenis van de vestingwerken van 's-Hertogenbosch.

😊 Leuk voor kinderen

Monumenten die alleen op zaterdag 10 september te bezoeken zijn:

zie pagina

zie pagina

Jubileumpand

- 0** De Gulden Hopsack 5

Industriële gebouwen

- 1** De Gruyter Fabriek 11
2 1931 Congrescentrum Brabanthallen, voormalige veemarkthallen 12
3 Voormalige Verkadefabriek, nu cultureel centrum 13
4 Voormalige Sigarenfabriek Goulmy & Baar / Willem II 15
5 Talent Factory 15

Religieuze gebouwen

- 6** Voormalige synagoge, Muziekcentrum De Toonzaal 16
7 Oude Sint-Jacobskerk, nu kantoor van de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch 16
8 De Orangerie, voormalige St. Josephkerk 17
9 Sint-Jan / Museum De Bouwloods 17
10 Sint Cathrien 18
11 Voormalig Claraklooster 19
12 Lutherse / Waalse Kerk 21
13 Jheronimus Bosch Art Center, voormalige Sint-Jacobskerk 21
14 Voormalig Refugiehuis 22

Ziekenhuizen & liefdadigheidsinstellingen

- 15** Voormalig Groot Ziekengasthuis 23
16 Voormalig Ziekenhuis Johannes De Deo 23
17 Voormalig Oude mannen- en vrouwenhuis, Stadsbibliotheek 24

Nutsgebouwen

- 18** Watertoren 25
19 Voormalig tankstation Q8, nu Denkstation (zie inzet in plattegrond) 25
20 Voormalig Bank van Leening, nu dansafdeling Muzerije 27
21 Voormalige Garage Pompen & Verlouw 27

Militaire gebouwen

- 22** Het Kruithuis 28
23 De Citadel, nu Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) 29
24 Bastion Oranje, nu park en Bastionder 31
25 Infocentrum Vestingwerken 31
26 Voormalig Gerechtshof, nu Muzerije 35
27 Voormalige militaire manege 35
28 Voormalige Provinciale Griffie 36
29 Stadhuis 37

Woonhuizen

- 30** De Moriaan, nu VVV 39
31 Kelder Markt 79, nu Plein 79 39
32 Voormalige kamerwoningen De Camere 40

Overige gebouwen

- 33** Museum Slager 40
34 Zwanenbroedershuis 41

Scholen

- 35** Voormalige Rijks-HBS 42
36 Voormalige St. Aloysiuschool 42
37 Voormalig Stedelijk Gymnasium, nu Vanderven & Vanderven Oriental Art 43

★ Halte museumbus

HISTORISCH WONEN

REGELS

SUBSIDIES

EXTRA KOSTEN

FISCALE VOORDELEN

GOED GEVOEL

Het kopen van een monument is vaak een droom die uitkomt. Tegelijkertijd krijgt u te maken met specifieke regelgeving. Want wat zijn de onderhoudseisen? Wat doet de Monumentenwacht? Mag ik wel verbouwen? En hoe zit het met subsidies en fiscale voordelen? Allemaal vragen waar uw NVM-makelaar antwoord op weet.

Schakel dus uw NVM-makelaar in!

Kijk voor makelaars in de regio op
www.nvmb brabantnoordoost.nl

De NVM is de grootste Nederlandse vereniging voor makelaars en vastgoeddeskundigen. De NVM staat voor kwaliteit, duidelijkheid, vertrouwen én een goed gevoel.

Voormalig Gerechtshof, nu Muzerije 26

Hinthamerstraat 74

Achter de brede voorgevel uit 1764 zijn in het verleden drie middeleeuwse woonhuizen samengevoegd. Tezamen werden ze rond 1590 in gebruik genomen als hof van de eerste Bossche bisschop. Na de overgang van de stad naar de republiek in 1629 werd dit rooms-katholieke bezit onteigend en diende het tot in de 18^e eeuw als woning van de commandant van het militaire garnizoen. In de 19^e eeuw werd het complex herbestemd als Gerechtshof, een functie die het heeft gehad tot aan het begin van de 20^e eeuw. Twee gerechtszalen herinneren nog aan die tijd. In de gebouwen was nadien een meisjeslyceum gevestigd. Nu bieden ze onderdak aan de stedelijke muziek- en dansschool en centrum voor beeldende kunst 'de Muzerije'. Bij de vorig jaar afgesloten verbouwing en restauratie zijn de 19^e-eeuwse empirevensters gereconstrueerd met de luiken (persiennes) van het 19^e-eeuwse Gerechtshof.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen.

😊 *Leuk voor kinderen*

26

Voormalige militaire manege 27

Hekellaan 2

Sinds 1788 bezat het militaire garnizoen in 's-Hertogenbosch een overdekte rijloods, eerst ten zuiden van de Sint Cathrien. Later, vanaf 1900, kwam er een nieuwe militaire manege aan de Hekellaan. De bakstenen gevels zijn voorzien van pilasters. Aan de voorzijde bevonden zich een portaal en enkele bergingen. Daarboven waren een kleine tribune en een officierskamer die verwarmd kon worden gesitueerd. Opmerkelijk zijn de ranke ijzeren Polonceau-spanten in de kapconstructie. Momenteel wordt het gebouw herbestemd tot veilinghuis, na jaren als expositieruimte te hebben gediend.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Toelichting op de verbouwing en restauratie door de aannemer (Rosmalen Bouw) en de architect Cor van Hillo (vhv architecten).

Bijeenkomst Energiezuinig restaureren

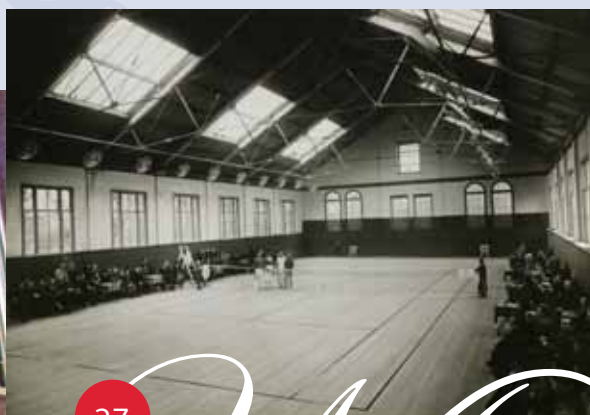
Plaats: Rijksmonument Hekellaan 2.
Deze voormalig militaire manege wordt nu herbestemd als Veilinghuis.

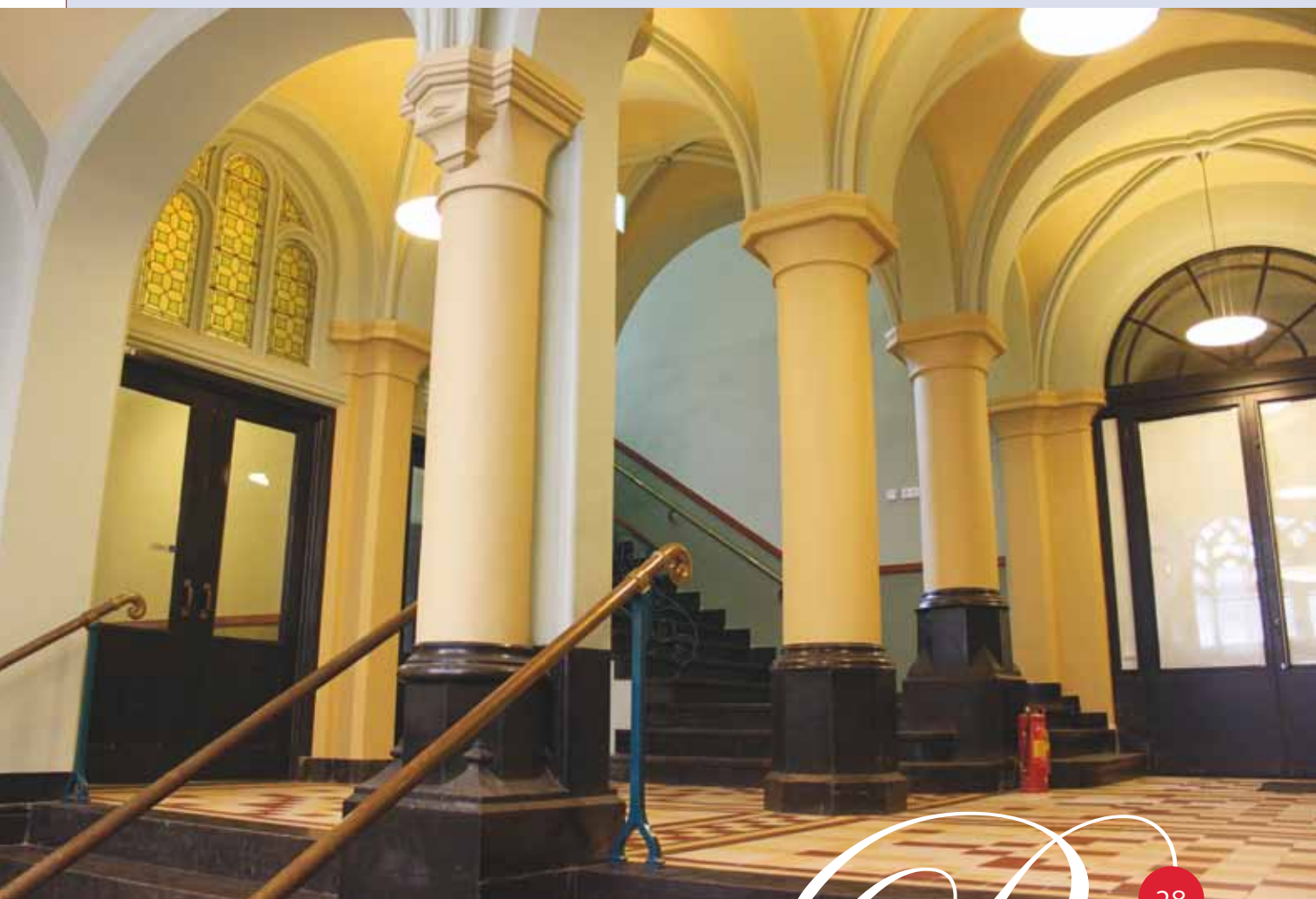
Tijd: vrijdagavond 9 september van ca. 19.30 – 22.00 uur.

Voor: Bossche bewoners/eigenaren van monumentale panden.

Opgeven bij: secretariaat-milieu@s-hertogenbosch.nl

27

28

Voormalige Provinciale Griffie 28

Waterstraat 16

Na ruim tien jaar opent de voormalige Provinciale Griffie weer haar deuren tijdens Open Monumentendag. De Griffie is sinds kort onderdeel van het Museumkwartier 's-Hertogenbosch, dat momenteel wordt gerealiseerd rond het Noordbrabants Museum. Hier kunt u vanaf 2012 terecht voor twee musea onder één dak. Het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch en het Noordbrabants Museum delen hier een aantal voorzieningen, zoals een restaurant, een museumwinkel en kantoren. Daarnaast zijn hier ook het Provinciaal Depot Bodemvondsten en Erfgoed Brabant gevestigd. Het gebouw, dat dateert uit eind 19e eeuw (neogotiek), geeft toegang tot de voormalige Statenzaal (voorheen kerk van het Jezuïetenklooster) en de voormalige vergaderzaal van het College van Gedeputeerde Staten. De overwelfde hal met gepolychromeerde tegels is zeer bezienswaardig en in oude luister hersteld.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
 - Presentatie over de oude en nieuwe situatie.
 - *Maquettes*, een film, schetsen en mondelinge toelichting op het Museumkwartier 's-Hertogenbosch.
 - Rondleidingen door en presentatie over *De Griffie*.
- Kijk voor het actuele programma op www.museumkwartiershertogenbosch.nl.

Helaas is deze locatie niet te bereiken voor mindervaliden vanwege de nog lopende verbouwing van het pand.

29

Stadhuis ²⁹ Markt 1

Ook al is hier sinds de 14^e eeuw het stadhuis van 's-Hertogenbosch gevestigd, tóch is het stadhuis een voorbeeld van herbestemming, want het huidige Bossche stadhuis bestaat in feite uit drie samengevoegde woonhuizen. Bij de grote verbouwing van het stadhuis in 1670, waarbij de huidige voor- en achtergevel werden gebouwd, bleven de oude kelders en zijmuren van de vroegere middeleeuwse panden bewaard. Aan de achterkant van het stadhuis werd in 1691 een galerij gebouwd tussen het griffiepand en het stadhuis. Het stadhuis heeft een rijk interieur uit verschillende perioden, waaronder 17^e-eeuws goudleerbehang en 18^e-eeuwse schouwen en lambriseringen. In de hal bevinden zich allegorische muurschilderingen van Antoon Derkinderen.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Alleen op zaterdag centraal informatiepunt van Open Monumentendag
- Verkoop boekjes over monumenten.
- Uitgifte van wandelingen op papier.
- Toelichting op het stadhuis door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Toezicht in het Stadhuis door leden van het Gilde De Oude Schuts.

😊 Leuk voor kinderen

Binnendieze, Grote Hekel

Muntelbrug

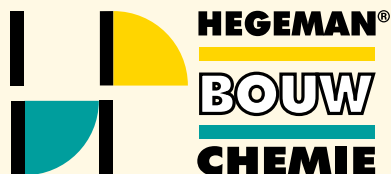
Hegeman Bouw Chemie

Uw partner voor al uw onderhoud
en bescherming van vastgoed

Brede Haven

- Hegeman Bouw Chemie is een van de vijf werkmaatschappijen van Hegeman Bouw Partners, een familiebedrijf met gevoel voor traditie.
- Niet de bouw zelf staat centraal, maar alle bouwgerelateerde activiteiten als restauratie van bouwkundige projecten, betonreparaties, het aanbrengen van diverse soorten slijtlagen op brugdekken en gevelrenovatie.
- Wij werken aan projecten in het hele land, bijvoorbeeld voor de Rijksgebouwendienst aan de vestigingsmuren in Naarden-Vesting. Ook in 's-Hertogenbosch zijn we geregeld te vinden. We hebben onder meer gewerkt in de binnenhaven, aan diverse fases van de Binnendieze en aan de Muntel- en de Wilhelminabrug.
- Maar ook voor het verwijderen van en beschermen tegen graffiti of het oplossen van vochtproblemen bent u bij ons aan het goede adres.
- We gebruiken de nieuwste reinigings- en beschermingstechnieken en -middelen. We werken daarvoor samen met gerenommeerde grondstofleveranciers en hebben oog voor het milieu.
- Dankzij vakbekwame medewerkers en een uitstekende kennis van producten, systemen en ondergronden zorgen we altijd voor een duurzaam eindresultaat.
- Of het nu gaat om een modern pand of een monumentale brug, wij zorgen ervoor dat ook de volgende generaties kunnen blijven genieten van al het moois dat 's-Hertogenbosch te bieden heeft.

Hegeman Bouw Chemie
De Vlotkampweg 12
6545 AG Nijmegen
(024) 378 13 73

30

31

WOONHUIZEN

De Moriaan, nu VVV 30 Markt 77

Dit pand heeft in de loop der eeuwen meerdere bestemmingen gehad, zoals theater, pakhuis en winkel. Nu is de VVV er gevestigd. De Moriaan is het meest complete voorbeeld van een groot bakstenen zaalhuis in 's-Hertogenbosch uit het begin van de 13^e eeuw. Het was eigendom van de vooraanstaande familie Coptiten, later (begin 15^e eeuw) van Dirck de Roover, ridder en heer van de Nemelaer. Het exterieur is in de jaren 60 deels gereconstrueerd. Zo zijn het hoektorentje en trapegevel herbouwd op basis van aanwezige bouwsporen en historische afbeeldingen. Binnen zijn nog wel veel bouwkundige elementen oorspronkelijk, zoals de middeleeuwse muren en de houten draagconstructies.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.

Kelder Markt 79, nu Plein 79 31 Markt 79

Zonder overdrijving kan worden gesteld dat we hier te maken hebben met de oudste kelder van 's-Hertogenbosch. De ruimte werd van oudsher benut als handelsruimte en opslagplaats van goederen. Hij is nog grotendeels authentiek in zijn vroeg 13^e-eeuwse vorm met een enkelvoudige houten balklaag, in het midden ondersteund door een onderslagbalk in langsrichting en gemetselde kolommen. De zijmuren zijn opgemetseld met grote 13^e-eeuwse bakstenen (kloostermoppen) en voorzien van 'spaarbogen' (nissen) en kaarsnissen. Momenteel is de kelder een horecagelegenheid.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Een powerpointpresentatie met informatie over de toekomstige verbouwing.
- Toelichting ter plaatse door Peter Tak, gemeente 's-Hertogenbosch.

32

Voormalige kamerwoningen De Camere 32

Peter de Gekstraatje 6a en 6b

Deze voormalige kamerwoningen, kort geleden gerestaureerd door het NV Monumenten Fonds Brabant, zijn een voorbeeld van de gebruikelijke huisvesting van de vaak grote gezinnen van handwerklieden en paupers vanaf het einde van de middeleeuwen: aan een doodlopende steeg tussen straat en (Binnendieze-)stroom, op het achtererf van een van de grote huizen van de hoofdstraat. Het Peter de Gekstraatje, vernoemd naar een stadhuisbode uit de 17^e eeuw, is een zijsteeg van de Orthenstraat. De kamerwoningen, hoogstwaarschijnlijk uit de 18^e eeuw, maakten deel uit van een lange rij van dezelfde huisjes. Ze zijn opgetrokken uit IJsselsteentjes. Binnen zijn nog de oorspronkelijke bedstede en stookplaats bewaard. Het voorste deel is ooit verbouwd tot borstelmakerij.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.

OVERIGE GEBOUWEN

Museum Slager 33

Choorstraat 16

Dit uit 1903 daterend gebouw is gebouwd als kantoorpand van de 'Maatschappij van brandverzekering voor het Koninkrijk der Nederlanden', zoals is weergegeven op het tegeltableau in de voorgevel. De architectuur vertoont enige kenmerken van de neorenaissance, zoals de toepassing van tympaans boven de vensters. Na enige tijd als bibliotheek te hebben gediend werd het pand opnieuw herbestemd als museum.

33

Activiteiten

- Open op zaterdag van **11.00** – 1700 uur.
- U kunt hier ruim een eeuw schilderkunst bekijken van drie generaties van de Bossche schildersfamilie Slager: stadsgezichten van 's-Hertogenbosch, landschappen (waaronder vele uit Brabant, de Belgische Kempen en Zuid-Europa), stillevens en portretten.

34

Zwanenbroedershuis 34

Hinthamerstraat 94

Het Zwanenbroedershuis valt formeel buiten het thema van deze monumentendag, want het wordt tot op de dag van vandaag voor hetzelfde gebruikt. Het is sinds 1483 het onderkomen van de 'Illustere Lieve Vrouwe Broederschap' (opgericht in 1318). De bijnaam 'Zwanenbroeders' is ontstaan vanwege de traditie om eens per jaar zwaan op het menu te zetten. De schenkers van de zwanen werden 'zwaanbroeders' genoemd en kregen als dank de status van erelid. Het middeleeuwse gebouw werd in 1846 gesloopt en vervangen door het huidige neogotische, op een kerk gelijkende Zwanenbroedershuis. De gepleisterde voorgevel heeft op de verdieping drie hoge spitsboogvensters, geflankeerd door steunberen. Bovenop prijkt een koperen zwaan (1958) als symbool van de Broederschap. De interieurafwerking van de grote zaal op de verdieping stamt uit 1868-1870. De kleine zaal aan de voorzijde heeft een fraai stucwerkplafond met hanggewelven. In het Zwanenbroedershuis wordt momenteel een fraaie collectie van voorwerpen, handschriften en muziekboeken geëxposeerd.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 1700 uur.
- Toelichting op en uitleg over de Illustere Lieve Vrouwe Broederschap en de rijke geschiedenis van het Zwanenbroedershuis door Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.
- Tentoonstelling antieke voorwerpen.

SCHOLEN

Rijks-HBS 35

Hekellaan 4

Het voortbestaan van deze voormalige schoolgebouwen is in feite te danken aan een kraakactie nadat de school in 1978 was gesloten. De Rijks-Hogere Burger School, evenals de Rijkskweekschool ontstaan in respectievelijk 1867 en 1861, was gevestigd aan de Papenhulst voordat in 1905 en de daaropvolgende jaren nieuwbouw werd gerealiseerd. Het complex heeft een paviljoenachtige opzet van vrijstaande bebouwing en is gerealiseerd in een overgangsstijl: vanuit de rijk geornamenteerde 'neo'-stijlen naar een meer sober traditionalisme. De indeling van de Rijks-HBS is nog grotendeels authentiek. Qua materiaalgebruik zien we de in die tijd in zwang gekomen terrazzovloeren met siertegelrand en massieve hardstenen, maar ook ranke stalen trappen.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Ontvangst in de tuin.
- Rondleiding met gidsen in groepen.
- Informatie over herbestemming tot broedplaats voor culturele beroepen.
- Voorbeelden van kruisbestuiving in de broedplaats.

35

Voormalige St. Aloysiuschool 36

St. Josephstraat 18-20

De voormalige Lagere School en MULO, verbonden aan de Congregatie St. Aloysius, zijn gebouwd in 1895 en 1912. Beide gebouwen tonen de veranderingen in de schoolarchitectuur op de overgang van 19^e naar 20^e eeuw. Zo heeft de Lagere School (op nummer 18) een neogotische stijl. De bakstenen voorgevel heeft profielstenen, speklagen, een hardstenen plint, gevelstenen en sierankers. De vensters zijn korbboogvormig, met siermetselwerk of gotische driepassen. De linkertopgevel heeft op de verdieping twee grote spitsboogvensters met traceringen, daartussen een beeld onder een baldakijn van St. Aloysius. De hoofdtoegang, de achterkant en het trappenhuis zijn in 1950 gewijzigd. De architectonische monumentwaarde van het gebouw wordt vooral bepaald door de voorgevel, die een belangrijk onderdeel vormt van de 19^e-eeuwse St. Josephstraat. Op nummer 20 huist momenteel kunstenaarsinitiatief Nova Zembla. In de oude klaslokalen zijn ateliers gevestigd, waar 32 beeldend kunstenaars werken.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.
- Dit jaar werken de gebruikers van St. Josephstraat 18 en 20 samen, zodat de bezoeker het geheel van het monumentale schoolgebouw kan bekijken. Op nummer 18 bij collectief Pand 18 kunt u genieten van verschillende stromingen binnen werelddans: Flamenco, Ierse Dans en Oriëntaals (buidansen). Op nummer 20 bij Nova Zembla vindt u beeldende kunst en allerhande achtergrondinformatie in tekst en beeld over de geschiedenis van de school.

😊 Leuk voor kinderen

36

Voormalig Stedelijk Gymnasium, nu Vanderven & Vanderven Oriental Art 37

Nachtegaalslaantje 1

In 1854 werd het Bossche gymnasium gebouwd in de voor die tijd kenmerkende neoclassicistische architectuur, een perfecte combinatie met de in het gebouw gedoopte klassieke talen. Het gebouw en de gevelarchitectuur zijn symmetrisch van opzet, de statige voorgevel heeft een hardstenen bekleding en een houten kroonlijst. In het interieur bevinden zich sobere paneeldeuren en een trappenhuis, die dateren uit een verbouwing van 1880. Achter het gebouw bevindt zich een fraaie houten loods met een gesneden daklijst.

Activiteiten

- Open op zaterdag van 10.00 – 17.00 uur.

ORLY/ENDEVOETS GROEP

bedreven in vastgoedzorg

Met zorg restaureren

Liefde voor het restauratievak heeft Orly & Endevoets hoog in het vaandel staan. Volgens de visie van Orly & Endevoets krijg je als restauratiebedrijf maar één keer de kans een gevel vakkundig te restaureren. Doe je het verkeerd dan is de kans groot dat het monument onherstelbaar wordt beschadigd. Dit geldt ook voor de Bossche monumenten. Het is daarom belangrijk dat degenen die het vak uitoefenen, er gevoel voor hebben en het leuk vinden aan monumenten te werken.

Kijk voor onze referentieprojecten op www.orlyenendevoets.nl

RIETWAARD 32 | 5236 WC EMPEL | TEL. (073) 631 50 00

www.orlyenendevoets.nl

aannemersbedrijf
P. Hoedemakers en Zn. B.V.

Woning- en Utiliteitsbouw

Planontwikkeling

Schilderwerken

Postbus 93 5240 AB Rosmalen
De Grote Elst 40 5246 JP Rosmalen

Tel: 073 - 641 08 14
Fax: 073 - 641 67 90

E-mail: info@p-hoedemakers.nl
Internet: www.p-hoedemakers.nl

Renovatie- en onderhoudsservice

Open Monumentendag-Lekker fietsen

Lekker fietsen in het buitengebied
Alleen op zondag 11 september 2011
12.00 – 17.00 uur

Startschot

In Brasserie De Gruyterfabriek geven de wethouders Jan Hoskam en Huib van Olden op zondag 11 september om 12.00 uur het startsein voor Open Monumentendag-Lekker fietsen.

Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt

Deelnemen aan het unieke Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt? Reserveer vóór 7 september op www.brasseriegruyterfabriek.nl. De kosten bedragen € 12,50 per persoon. U bent van harte welkom, vanaf 10.30 uur!

Drie pakketjes

Op de volgende pagina's bieden we u drie fietspakketjes aan, maar u kunt natuurlijk ook uw eigen weg volgen; met de plattegronden kunt u de opengestelde monumenten gemakkelijk vinden.

Rode jubileumroute rond thema glas-in-lood

Omdat we dit jaar voor de 25^e keer Open Monumentendag vieren, hebben we een van de routes een speciaal thema meegegeven: glas-in-lood. Deze bijzondere kunstvorm is te vinden op verrassende plekken, zoals in oude fabrieksgebouwen of openbare instellingen. Als u ten slotte uw fiets parkeert op het parkeerterrein aan de Deutersestraat, kunt u met een gids mee om in natuurgebied de Moerputten de befaamde Moerputtenbrug en de Venkantbrug te bekijken.

Blauwe dorpenroute

U kunt natuurlijk ook naar Engelen, Bokhoven en Orthen fietsen om een blik te werpen op het dorpsleven van weleer. Net als vorig jaar zet het Ministerie van Defensie een gemotoriseerde ponton in om u over de Dieze te zetten, van Engelen naar Meerwijk en vice versa. Een leuke belevenis, ook voor de kinderen. Op de pleisterplaatsen Fort Orthen en de Engelenburcht in Engelen is van alles voor te beleven, voor jong en oud(er).

Groene Rosmalen-route

Ook Rosmalen is rijk aan monumenten. Kerk, molen, landgoed, gemaal, Rosmalen heeft het allemaal. U kunt luisteren naar een orgelconcert, wordt rondgeleid door de molenaar, wandelt met een gids over Landgoed Coudewater, en het Hertogsgemaal herbergt ook nog eens een interessant museum waar u mammoeten ontmoet.

Wij wensen u veel fietsplezier!

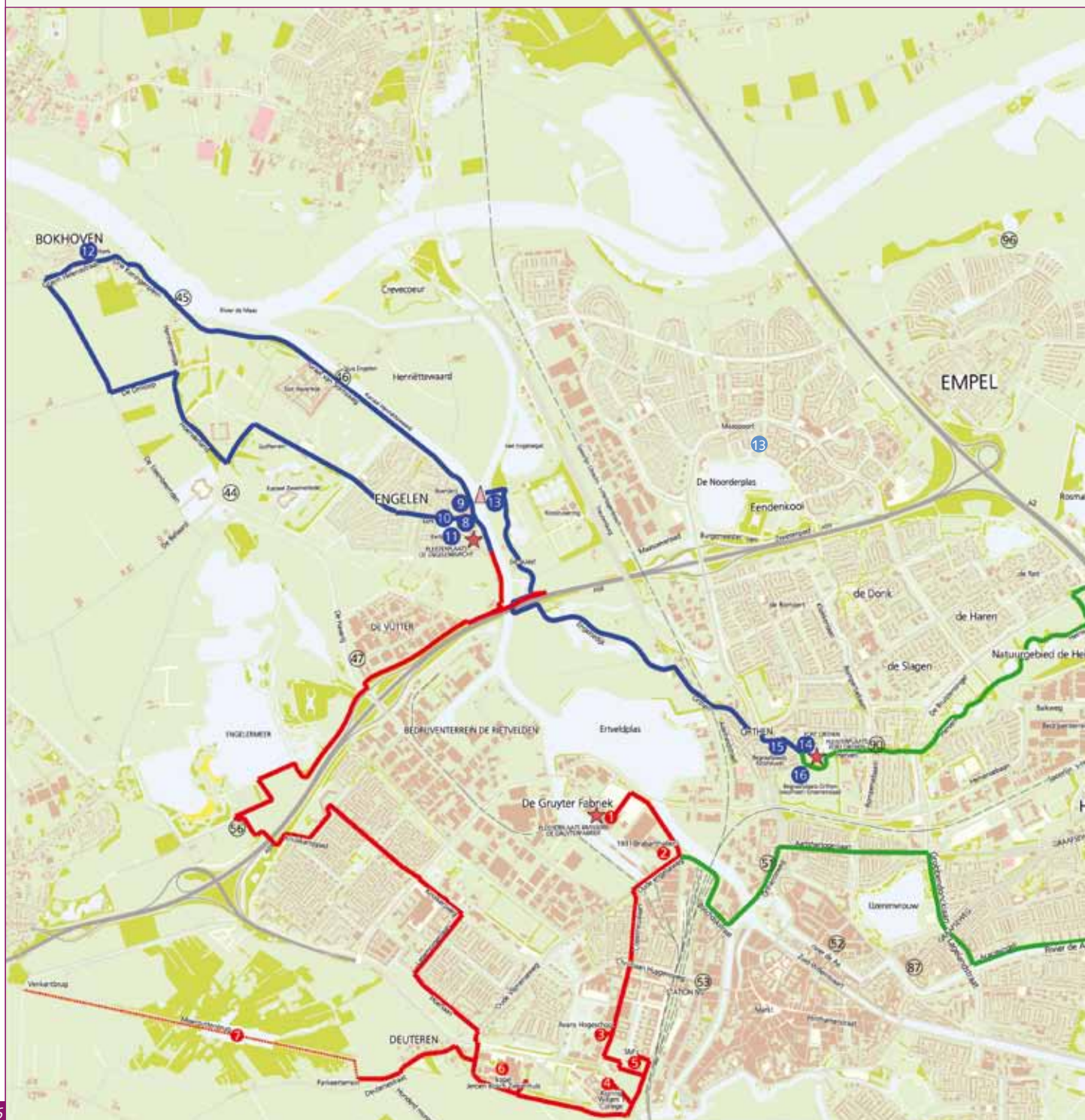
Monumenten die alleen op zondag 11 september te bezoeken zijn:

zie pagina

zie pagina

● Jubileumroute glas-in-lood, industrie en natuur

1	De Gruyter Fabriek, gebouw B, 's-Hertogenbosch	49	3	Avans Hogeschool, 's-Hertogenbosch	50
2	1931 Congressentrum Brabanthallen, voormalige veemarkthallen, 's-Hertogenbosch	50	4	Koning Willem I College, 's-Hertogenbosch	51
			5	Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch	52

zie pagina

zie pagina

- 6 Kapel Jeroen Bosch Ziekenhuis, 's-Hertogenbosch 52
7 Moerputtenbrug en Venkantbrug, 's-Hertogenbosch 53

● Route langs dorpskernen, dorpshuizen, dorpsleven

- 8 Engelenburcht, Engelen 55
9 Boerderij Dorpsstraat 7, Engelen 55
10 Protestantse Kerk De Oude Lambertus, Engelen 56
11 R.K. Kerk H. Lambertus, Engelen 56
12 Parochiekerk St. Antonius Abt, Bokhoven 57
13 Kasteel Meerwijk, Meerwijk 58
14 Fort Orthen, Orthen 58
15 Begraafplaats Ketsheuvel, Orthen 59
16 Begraafplaats Orthen (voorheen Groenendaal), Orthen 59

● Route Rosmalen

- 17 Perron 3, Rosmalen 61
18 Sint-Lambertuskerk, Rosmalen 61
19 De Standerdmolen, Rosmalen 62
20 Landgoed Coudewater, Rosmalen 62
21 Hertogsgemaal (Archeologisch en Paleontologisch Museum), Gewande 63

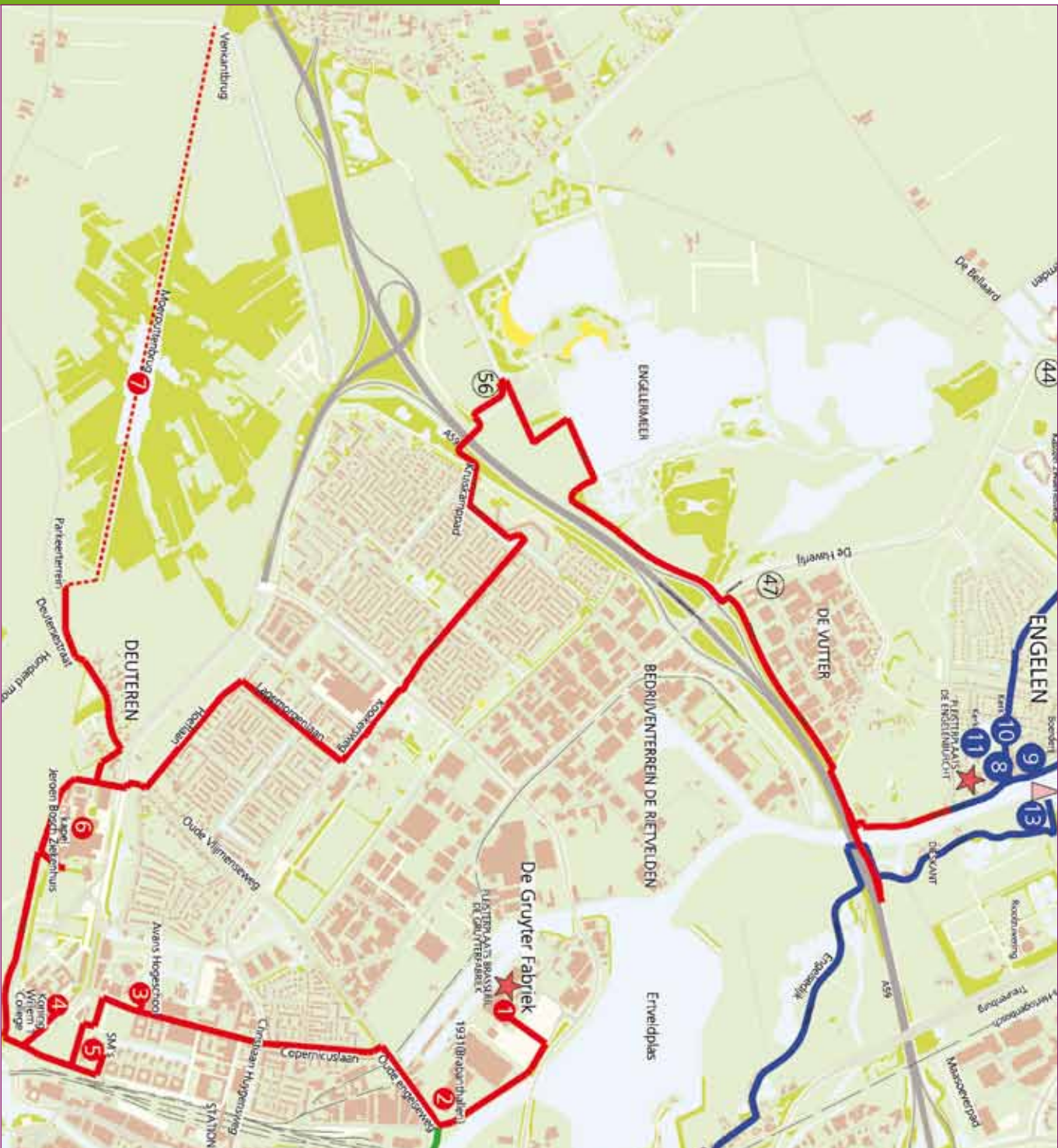
○ Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute

▲ Kade Engelen – oeververbinding Engelen Crèvecoeur / Meerwijk vice versa

★ Pleisterplaatsen Lekker fietsen

- Brasserie De Gruyterfabriek, Veemarktkade 8 in 's-Hertogenbosch, officiële aftrap
- De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
- Fort Orthen, Ketsheuvel, Orthen
- Perron 3, Hoff van Hollantlaan 1, Rosmalen

lekker
fietsen

● **Jubileumroute**
glas-in-lood,
industrie en natuur

- 1 De Gruyter Fabriek
gebouw B,
s-Hertogenbosch
- 2 1931 Congressentrum
Brabanthallen, voor-
malige veemarktallen,
s-Hertogenbosch
- 3 Avans Hogeschool,
s-Hertogenbosch
- 4 Koning Willem I College,
s-Hertogenbosch
- 5 Stedelijk Museum
s-Hertogenbosch
- 6 Kapel Jeroen Bosch Zieken-
huis, s-Hertogenbosch
- 7 Moerputenbrug en Ven-
kanbrug, s-Hertogenbosch

○ Oriëntatiepunt
fietsknooppuntenroute

★ **Pleisterplaats**
Lekker fietsen

- Brasserie De Gruyterfabriek,
Veemarktkade 8 in
s-Hertogenbosch,
officiële atrap Lekker fietsen

JUBILEUMROUTE GLAS-IN-LOOD, INDUSTRIE EN NATUUR

EEN FIETSRROUTE LANGS 7 LOCATIES MET ACTIVITEITEN

De Gruyter Fabriek, gebouw B ①

Veemarktkade 8

Een uitgebreide beschrijving van dit monument vindt u op pagina 11, hier leest u ook wat er op zaterdag te doen is.

1

Activiteiten

- Zondag 11 september 12.00 uur: officiële start Open Monumentendag-Lekker fietsen. Aftrap door de wethouders Jan Hoskam en Huib van Olden.
- Als u gereserveerd heeft voor het Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt, vertelt sociaal-historicus Frans van Gaal u onder de titel 'Eerst het eten... dan de rest' alles over de geschiedenis, familie, het concern en de teloorgang van De Gruyter.
- Jubileumfotovoortelling doorlopend, met een overzicht van bijzondere monumenten van 's-Hertogenbosch.
- Doorlopende filmvoortelling 'Snoepje van de Eeuw' over het verleden, heden en de toekomst van De Gruyter Fabriek
- Rondleidingen door het gebouw.
- Kijk voor de openingstijden op zaterdag op pagina 11.

Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt

Deelnemen aan het unieke Monumentaal Lekker fietsen-ontbijt? Reserveer vóór 7 september op www.brasseriegruyterfabriek.nl. De kosten bedragen € 12,50 per persoon. U bent van harte welkom, vanaf 10.30 uur!

😊 Leuk voor kinderen

★ Pleisterplaats jubileumroute

1931 Congrescentrum Brabanthallen, voormalige veemarkthallen 2

Oude Engelseweg 1

In de voorbouw, die qua architectuur een voorbeeld is van het toenmalige expressionisme, bevindt zich de hoofdpoot in een toren met naaldspits. In de aanbouw rechts hiervan waren de kantoren. In de ruime eetzaal/café links van de toren zitten nog oorspronkelijke glas-in-loodvensters. Zie ook pagina 12 voor een uitgebreidere beschrijving van dit markante monument en een overzicht van de activiteiten op zaterdag.

Activiteiten

- Het restaurant is op zondag open van 12.00 – 17.00 uur.
- Toelichting op de veertien gebrandschilderde ramen door Ed Hupkens, om 12.30, 14.30 en 16.30 uur.
- Kijk voor de openingstijden op zaterdag op pagina 12.

😊 Leuk voor kinderen

2

Avans Hogeschool 3

Onderwijsboulevard 215

Het in 1994 gebouwde schoolgebouw valt (nog) niet onder de lijst van beschermde monumentale schoolgebouwen, maar de centrale hal, het atrium, heeft een grote glaswand aan de achterzijde, waarin grote gebrandschilderde vensterpanelen zijn opgenomen, afkomstig uit het V&D-gebouw aan de Schapenmarkt. Zij zijn in 1931 vervaardigd door Huib Luns, gerenommeerd kunstenaar en directeur van de Koninklijke School voor Kunst, Techniek en Ambacht in 's-Hertogenbosch. Deze panelen hebben een grote kunsthistorische waarde. Zij stellen de geschiedenis van het gewest Brabant voor en de rol die de stad 's-Hertogenbosch hierin heeft gespeeld, verdeeld in drie perioden: middeleeuwen (bloei), de 16^e en 17^e eeuw (oorlog, verval) en de 19^e eeuw (welvaart, vrede).

lekker
fietsen

3

Activiteiten

- Het atrium is op zondag open van 12.00 – 17.00 uur.
- Demonstratie van het ambacht door Glasbewerkingsbedrijf Brabant.
- Toelichting op de bijzondere glas-in-loodramen van Huib Luns.
- Demonstraties door moderne kunstenaars die werken met glas-in-lood.

😊 Leuk voor kinderen

Koning Willem I College, voormalige kazerne 4

Vlijmenseweg 2

Deze voormalige kazerne uit 1939 is sinds twee decennia in gebruik als schoolgebouw voor het Koning Willem I College en de School van de Toekomst. De kazerne was uniek in zijn soort, ontworpen in een aan de Delftse School verwante architectuur. De kazernegebouwen hadden een paviljoensgewijze ordening. De robuuste bakstenen gebouwen hebben sierlijke torentjes, hoge, geknikte schilddaken en houten vensters uitgevoerd als traditionele kruiskozijnen. Sinds de ingebruikname als Regionaal Opleidingscentrum (ROC) voor middelbaar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie is het complex een combinatie van traditionele en moderne architectuur. Dit jaar wordt het complex uitgebreid. In het nieuwe stuk krijgen de gebrandschilderde vensterpanelen van de voormalige Bossche Sint Anthoniuskerk een plaats.

Activiteiten

- Open op zondag van **11.00 – 17.00 uur**, toegang en alle activiteiten gratis.
- Elk uur een lezing door dr. Theo Hoogbergen over de ramen van Marius de Leeuw.
- Rondleidingen over de campus van het Koning Willem I College door luitenant-kolonel bd Jos van Bruggen, de laatste kazernecommandant. Voor exacte aanvangstijden zie: www.kw1.cnl.
- Nostalgische kermis.
- Korenfestival van 12.00 – 15.30 uur in de Koningszaal.
- Wijn-/spijsproeverij in Theater van de Smaak
- Modeshow.
- Fashion & Beauty activiteiten (kleine make-overs, schminken, haar opsteken, invlechten).
- Activiteiten op het gebied van gezondheid en voeding (eet- en beweegspel, tandenpoetsinstructie).
- Sport- en spelwedstrijden en sport clinics.
- Portret laten schilderen.

😊 Leuk voor kinderen

5

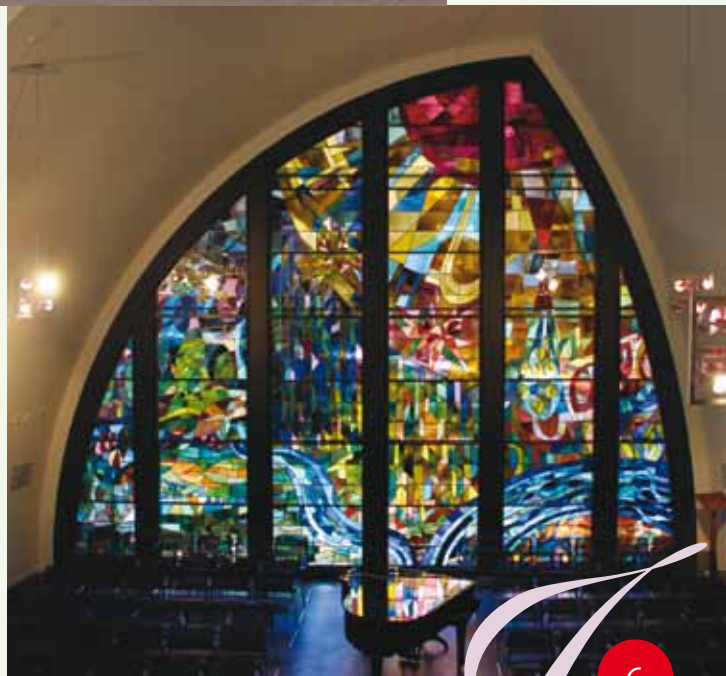
Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch 5 Magistratenlaan 100

In deze voormalige monumentale (maar nog niet beschermd) grondstoffenloods is tijdelijk het Stedelijk Museum 's-Hertogenbosch gehuisvest. De fabriek was onderdeel van het westelijk van de spoorlijn gelegen gebied dat al vanaf 1918 was aangewezen als stadsuitbreiding waar industrie en bedrijven zich konden vestigen. In 1936 werd het uitbreidingsplan herzien, maar pas in 1946 werd het nieuwe plan West definitief door Gedeputeerde Staten vastgesteld. Het laaggelegen gebied werd opgehoogd met zand uit de hierdoor gevormde Ertveldplas en langs de vroegere Parallelweg (tegenwoordig Magistratenlaan) ontstonden bedrijven (Wolfsdonken) en woningbouwcomplexen (Deuteren en Boschveld). De laatste jaren is in dit gebied het Paleiskwartier verrezen.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Voor volwassenen: doorlopend rondleidingen in en om het gebouw.
- Voor kinderen: het programma *Beeldenstorm*. In het museum zijn de beelden zoek, alleen de naambordjes en sokkels staan er. Kinderen kunnen het museum helpen als levend standbeeld.
- Zelf glas-in-lood maken!

😊 *Leuk voor kinderen*

6

Jeroen Bosch Ziekenhuis, de kapel 6 Henri Dunantstraat 1

In dit gloednieuwe ziekenhuiscomplex is de kapel sfeervol ingericht, waarbij het historische glas-in-loodvenster van Marius de Leeuw (1915-2000) een belangrijke rol speelt. Het is afkomstig uit de kapel van het vroegere Carolusziekenhuis. De kapel is een initiatief van Stichting Vrienden van de Kapel.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Toelichting op de glas-in-loodramen van Marius de Leeuw door Stichting Vrienden van de Kapel.

25 jaar

7

Moerputtenbrug en Venkantbrug 7 Via parkeerterrein Deutersestraat

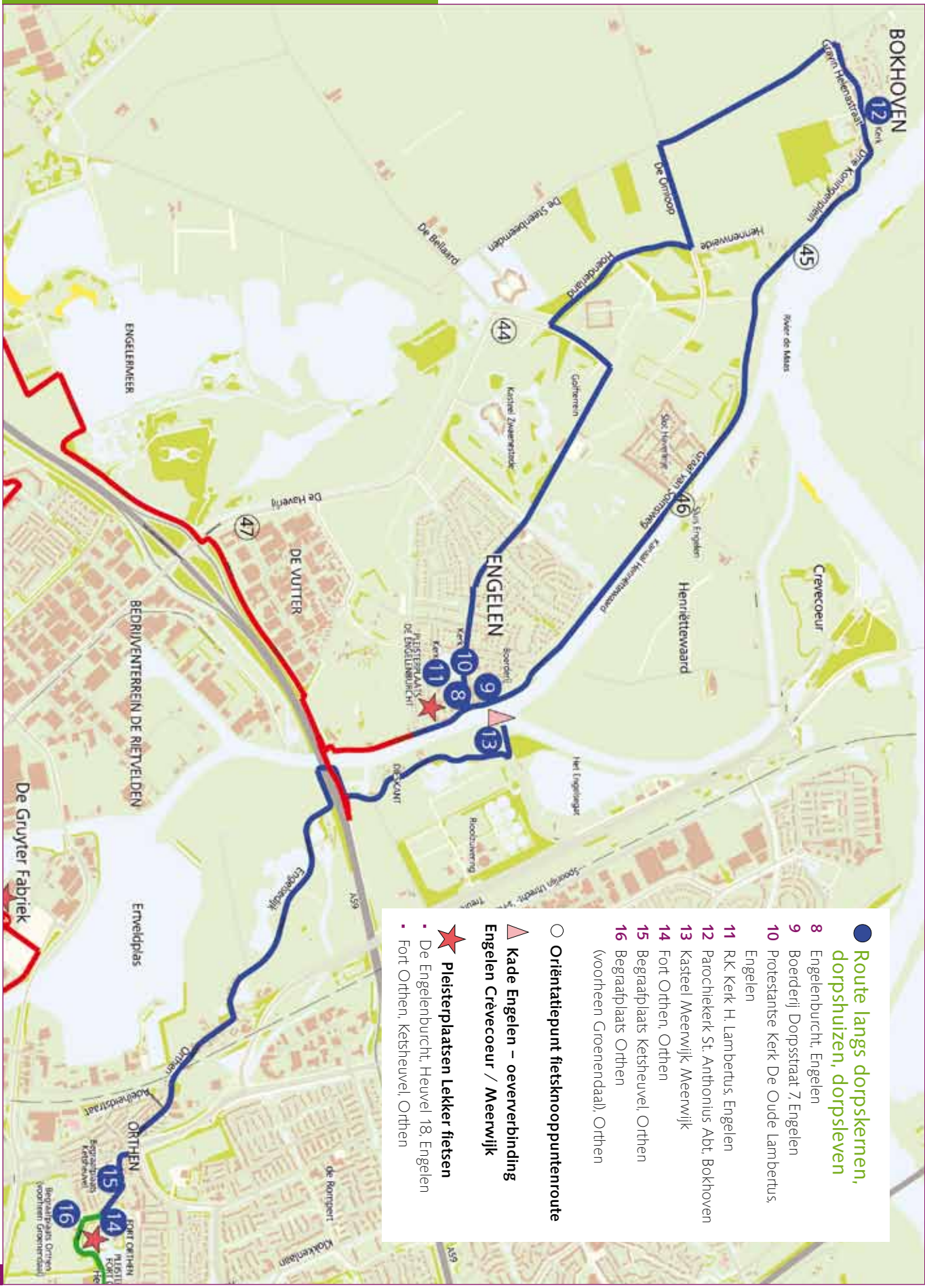
Het natuurgebied De Moerputten is een van de weinige overgebleven laagveenmoerassen ten zuiden van de grote rivieren. Vroeger werd hier veel 'gemoerd', ofwel turf gestoken. In dit natuurgebied liggen de Bossche Moerputtenbrug en de Heusdense Venkantbrug, beide rijksmonument. De historische Venkantbrug is met zijn 33 meter het kleine broertje van de 600 meter lange Moerputtenbrug. Beide bruggen maakten deel uit van het zogenoemde 'halve zolen lijntje' tussen Lage Zwaluwe en 's-Hertogenbosch, dat tussen 1879-1890 is aangelegd voor onder meer het transport van (half)fabricaten van de schoenenindustrie in de Langstraat. De naam 'halve zolen lijntje' zou kunnen verwijzen naar het feit dat het traject slechts in enkelspoor is uitgevoerd, terwijl gerekend was op dubbel. Daarom zijn de brugpijlers zo breed. De pijlers en landhoofden zijn in baksteen gemetseld, afgedekt met hardsteen, de taluds zijn bedekt met Doornikse steen (harde donkergrijze kalksteen). De 36 doorstroombopeningen tussen de pijlers, 15 meter breed, worden overspannen door geklonken ijzeren vakwerk brugdelen. Staatsbosbeheer heeft jarenlang gewerkt aan de restauratie van deze spoorbruggen. Onlangs vond de feestelijke oplevering plaats.

Activiteiten

- Twee prachtige rondleidingen door het natuurgebied De Moerputten onder leiding van gidsen: op zondag om 14.00 en 15.30 uur. Vertrek vanaf het parkeerterrein Deutersestraat, zie plattegrond.

😊 Leuk voor kinderen

lekker
fietsen

- **Route langs dorpskernen, dorpsuizen, dorpsleven**
- 8 Engelenburcht, Engelen
- 9 Boerderij Dorpsstraat 7, Engelen
- 10 Protestantse Kerk De Oude Lambertus, Engelen
- 11 R.K. Kerk H. Lambertus, Engelen
- 12 Parochiekerk St. Anthonius Abt Bokhoven
- 13 Kasteel Meerwijk, Meerwijk
- 14 Fort Orthen, Orthen
- 15 Begraafplaats Ketsheuvel, Orthen
- 16 Begraafplaats Orthen (voorheen Groenedaai), Orthen
- **Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute**
- ▲ **Kade Engelen – oeververbinding Engelen Crèvecoeur / Meerwijk**
- ★ **Pleisterplaatsen Lekker fietsen**
 - De Engelenburcht, Heuvel 18, Engelen
 - Fort Orthen, Ketsheuvel, Orthen

ROUTE LANGS DORPSKERNEN, DORPSHUIZEN, DORPSLEVEN

EEN FIETSRUTE LANGS 9 LOCATIES MET ACTIVITEITEN

ENGELEN

Engelenburcht 8

Heuvel 18, Engelen

Deze locatie heeft geen monumentale waarde, maar dient als verzamelpunt voor rondwandelingen, pleisterplaats en expositieruimte voor Open Monumentendag.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Tentoonstelling van de verdwenen ambachten uit Engelen.
- Start wandeling door de dorpskern.
- Optreden Harmonie TOG (Tot Onderling Genoegen) (onder voorbehoud).

😊 Leuk voor kinderen

★ Pleisterplaats dorpenroute

Boerderij 9

Dorpsstraat 7, Engelen

Deze grote dorpsboerderij uit 1923 is een voorbeeld van een destijds modern boerderijtype. Haaks op de weg gesitueerd is het boerderijgebouw overdekt met een (geknipt) mansardedak, waarbij de dakvlakken bij de voor- en achtergevel zijn uitgevoerd met wolfseind. De voorgevel is het rijkst gedetailleerd met bakstenen siermotieven, sierankers en twee uitgebouwde erkers. Ook het bakstenen muurtje rond de voortuin is met zorg vormgegeven.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Bezichtiging van het nieuw beschilderde plafond Slag om Engelen.

😊 Leuk voor kinderen

10

Protestantse Kerk De Oude Lambertus 10

De Kerkhof 2, Engelen

De kerk in Engelen is nu een éénbeukig zaalkerkje met een driezijdige koorsluiting, steunberen, gotische spitsboogvensters en een zadeldak met dakruiter met spits, waarin een 17e-eeuwse luidklok van klokkengieter P. Hemony hangt. De kerk heeft met de houten raamroeden en witte muren een 19e-eeuws karakter, maar de geschiedenis gaat veel verder terug. In deze vorm dateert het gebouw uit 1615, toen het maar voor een deel werd herbouwd na de verwoestingen tijdens de 80-jarige oorlog (1587). De contouren van de vroegere kerk zijn in de bestrating en met lage muurtjes aangegeven op het pleintje ten zuidwesten van het gebouw. Binnen zijn de dubbele koperen achtlichtskroon uit 1794, de grafzerk van Pater Thomas de Berhey en een wijwaterbak uit omstreeks 1500 bezienswaardig.

Activiteiten

- *Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.*
- *Gidsen geven een toelichting*

11

R.K. Kerk H. Lambertus 11

Graaf van Solmsweg 73, Engelen

Het kerkgebouw is gebouwd in 1933. De kerk vertoont expressionistische kenmerken van de tijd voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog: een driebeukige opzet, vier traveeën die worden voorafgegaan door een lagere ingangstravee, met links en rechts veelhoekige zijkapelletjes. Aan de andere zijde van het schip bevindt zich een eveneens lagere, driezijdig gesloten koorpartij. Het kerkinterieur is verrassend ruimtelijk.

Activiteiten

- *Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.*
- *Tentoonstelling over de bouw van de kerk*
- *Gidsen geven toelichting*

12

BOKHOVEN

Parochiekerk St. Antonius Abt 12

Gravin Helenastraat 1, Bokhoven

Deze dorpskerk dateert in de huidige vorm uit de 15e eeuw. De toren is het oudste, de traptoren werd later bijgebouwd. Het éénbeukige schip werd in 1495 na een brand herbouwd, het transept en koor dateren, ondanks de nog gotische vormtaal, uit 1610. De overwelfde doopkapel werd toegevoegd omstreeks 1500. Het kerkgebouw heeft een rijk barok interieur. Te zien zijn onder meer het rococo stucplafond met sterren uit 1771, het barokke altaarretabel met een beeld van St. Michaël uit circa 1700, het 18^e-eeuwse vroegere hoofdaltaar in het transept, het orgel op een barokke houten orgeltribune uit circa 1780, een 19^e-eeuwse gesneden eiken preekstoel met voorstellingen uit het leven van Norbertus, de 19^e-eeuwse eiken communiebank, grafmonumenten voor de Heren van Bokhoven en vele bijzondere beelden.

Activiteiten

- Open op zondag van **12.30 – 16.30** uur (beperkt open vanwege bedevaart Heilige Cornelis).
- Gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch geven een toelichting.

▲ Kade Engelen

Graaf van Solmsweg, Engelen

Oeververbinding Engelen-Crèvecoeur/Meerwijk vice versa

Activiteiten

- Oversteek met een gemotoriseerd ponton: op zondag van 12.00 – 17.00 uur. Aan de Graaf van Solmsweg steekt u met een door het Ministerie van Defensie speciaal ingezet, gemotoriseerd ponton de Dieze over. Aan de overkant kunt u doorfietsen naar Orthen. Let op de wegbewijzing! Zie verder het programma van Orthen.

😊 Leuk voor kinderen

lekker
fietsen

13

ORTHEN

Kasteel Meerwijk ¹³ Gemaalweg 19, Meerwijk

Het huidige landhuis, gebouwd in een neogotische architectuur (gebaseerd op de laatgotische Engelse Tudorstijl), dateert uit circa 1855 en is een opvolger van een eerdere versterkte woning van de heer van Empel en Meerwijk. Van dit eerdere kasteel is niets meer te zien. Het huidige landhuis was aanvankelijk een verdieping hoger dan nu het geval is. Nog vóór 1900 is het ingekort. De huidige eigenaar zet zich in voor het natuurlijke herstel en de toegankelijkheid van de omgeving van Meerwijk.

Activiteiten

- Alleen het voorterrein is toegankelijk op zondag van 12.00 – 17.00 uur.

😊 Leuk voor kinderen

Fort Orthen ¹⁴ Ketsheuvel, Orthen

De oorsprong van dit fort ligt in de 80-jarige oorlog. Tezamen met het aan de Maas gelegen Fort Crèvecoeur vormde het een noordelijke voorpost van de stad, maar als verdedigingswerk heeft het nooit goed gefunctioneerd. Na in 1806 buiten bedrijf te zijn gesteld raakte het in verval. In 1852 werd Fort Orthen geheel herbouwd zoals dat nu nog herkenbaar is: een ronde stenen toren met een diameter van 26 meter als reduit (de verdedigbare kern van het fort), omringd met een droge gracht. Bij het fort verzezen ook schietbanen voor een burgervereniging en voor militairen. Grond en fort zijn nu gemeentebesit. Vanaf de jaren 80 zijn er diverse verenigingen gehuisvest, in 1993 is het gerestaureerd.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Doorlopende presentatie van de Heemkundekring.
- Rondleidingen.
- Handboogvereniging Prins Bernhard geeft schietdemonstraties en ook... zelf leren schieten!

😊 Leuk voor kinderen

★ Pleisterplaats dorpenroute

14

Begraafplaats Ketsheuvel 15

Ketsheuvel 26, Orthen

Op deze plaats bevond zich al in de 17^e eeuw een kerkhof. Maar op last van de militaire bevelhebber van 's-Hertogenbosch werden in het rampjaar 1672 om strategische redenen 'de dijken gesloopt, het kerkhof weggegraven en de grondslag verlaagd'. In de daarop volgende twee eeuwen begroeven de Orthenaren hun doden in Rosmalen. De begraafplaats aan de Ketsheuvel werd in 1853 weer op de oorspronkelijke plaats uit het verleden aangelegd. Het was daarbij toch enigszins ongebruikelijk om het kerkhof niet naast de Orthense parochiekerk Sint Lambertus te vestigen. Sinds 1982 beheert Stichting Solamen dit kerkhof, maar er mogen geen nieuwe begravingen meer plaatsvinden.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Rondleiding over en toelichting op de begraafplaats door Wim van Harssel. (a.u.b. rust respecteren)

Begraafplaats Orthen (voorheen Groenendaal) 16

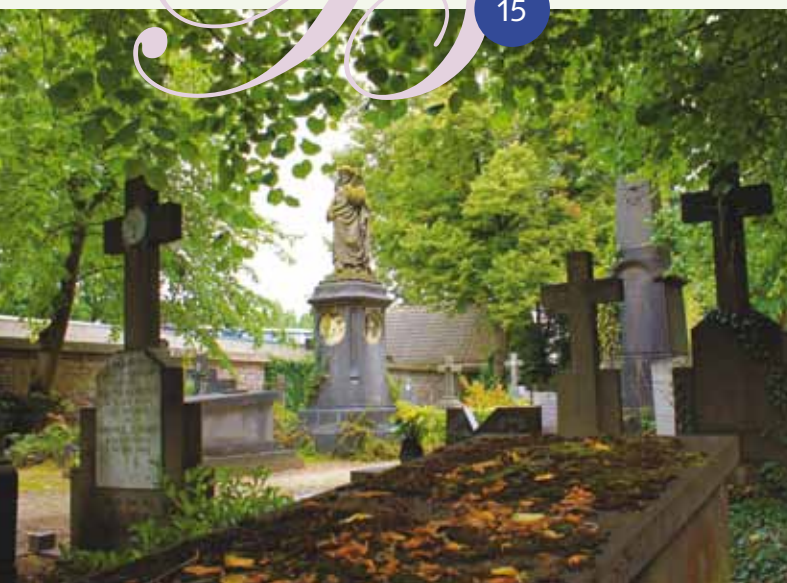
Herven 1, Orthen

Dit kerkhof werd aangelegd in 1858. Een vijfde van de 11 hectaren was bestemd voor protestanten, de rest voor rooms-katholieken. Het belangrijkste bouwwerk is de Bisschopskapel uit 1882. De zeshoekige grafkapel heeft een neogotische architectuur. De kerkruinte heeft een zesdelig ribgewelf, aan de buitenzijde geschoord door zes steunberen. Op het dak staat een zeshoekige dakruiter met spits. De gevels zijn opgetrokken in baksteen, hier en daar aangevuld met zandstenen lijsten en plinten. Aan de voor- en achterzijde bevinden zich lagere aanbouwen, het toegangsportaal en de uitgebouwde altaaruimte met daaronder de van de buitenzijde toegankelijke crypte. Deze ruimte is afgedekt met bakstenen troggewelfjes tussen ijzeren binten. Hier zijn in nissen bisschoppen en prelaten van het bisdom bijgezet.

Activiteiten

- Rondleidingen door gidsen van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch, op zondag om 12.00, 14.00 en 16.00 uur (maximaal 15 personen per groep). Start nabij de kapel van de begraafplaats. (a.u.b. rust respecteren)

15

16

lekker
fietsen

● Route Rosmalen

- 17 Perron 3, Rosmalen
- 18 Sint-Lambertuskerk, Rosmalen
- 19 De Standermolen, Rosmalen
- 20 Landgoed Coudewater, Rosmalen
- 21 Hertogsgemaal (Archeologisch en Paleontologisch Museum), Gewande

○ Oriëntatiepunt fietsknooppuntenroute

★ Pleisterplaats Lekker fietsen

- Perron 3, Hoff van Hollantlaan 1, Rosmalen

ROUTE ROSMALEN

EEN FIETSRROUTE LANGS 5 LOCATIES MET ACTIVITEITEN

Perron 3 (voormalig gemeentehuis) 17

Hoff van Hollantlaan 1, Rosmalen

Deze locatie heeft geen monumentale waarde, maar dient als verzamelpunt voor rondwandelingen, pleisterplaats en expositieruimte voor Open Monumentendag.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Bezichtiging voormalige schuilkelder.
- Optreden Harmonie St. Cecilia.
- Documentaire over scholen e.d. uit de zestiger jaren.
- Documentaire over Rosmalense polders.
- Tentoonstelling van maquettes van de Dorpstraat in de oude en de nieuwe situatie.
- Rondleidingen door het gebouw.

★ Pleisterplaats Rosmalen-route

lekker
fietsen

Sint-Lambertuskerk 18

Markt 1, Rosmalen

De aan Sint-Lambertus gewijde kerk is vrijwel zeker ontstaan als romaans kerkje, dat in de eerste helft van de 15^e eeuw werd uitgebreid met de huidige toren. In 1464 kwam er aan de oostzijde een nieuw koor aan. Het romaanse kerkgebouwtje zal zijn gesloopt omstreeks 1545, toen het huidige schip en de zijbeuken werden gebouwd. Eind 16^e eeuw, na de reformatie, werd de kerk deels protestants bedehuis en deels gemeentehuis. In 1823 kregen de katholieken de kerk weer terug en werd het schip binnen gemoderniseerd in neoclassicistische stijl. De laatste grote verbouwing vond plaats in 1910-1911, toen de bestaande zijkapellen (c.q. dwarsschip) werden vervangen door twee grotere zijkapellen en het koor werd vergroot. In de kerk zijn onder meer de houten communiebank uit 1759, drie gebrandschilderde ramen in het koor (1914) en de eikenhouten preekstoel uit 1839 bezienswaardig.

Activiteiten

- Open: **zaterdag** van 10.00 – 17.00 uur en **zondag** van 12.00 – 17.00 uur.
- Rondleidingen met toelichting door Antoine de Visser.
- Orgelconcerten.

18

19

De Standerdmolen 19

Molenstraat 1, Rosmalen

De in 1722 gebouwde korenmolen is een standerdmolen: een houten molenromp, draaiend om een verticale houten spil (standaard = standerd). Aanwijzingen in de molen doen vermoeden dat hij al vele jaren daarvoor op een andere plaats stond. Uit het Bosch' protocol is bekend dat de pachter van de Rosmalense molen aan zijn pachtheer Jan Heym volgens een overeenkomst van 9 april 1491 onder meer moest leveren: 'enen dach of twee voer Dertienmisse enen zester roggemeels tot peperkoeckmeel'. Jan Heym wilde zich dus met Driekoningen aan peperkoek te goed doen. De molen, gebouwd op een lichte verhoging, heeft altijd een grote historische en landschappelijke waarde gehad en is enkele jaren geleden gerestaureerd.

Activiteiten

- Open op zondag van **10.00** – 17.00 uur.
- Rondleidingen door de molenaars.

😊 Leuk voor kinderen

20

Landgoed Coudewater 20

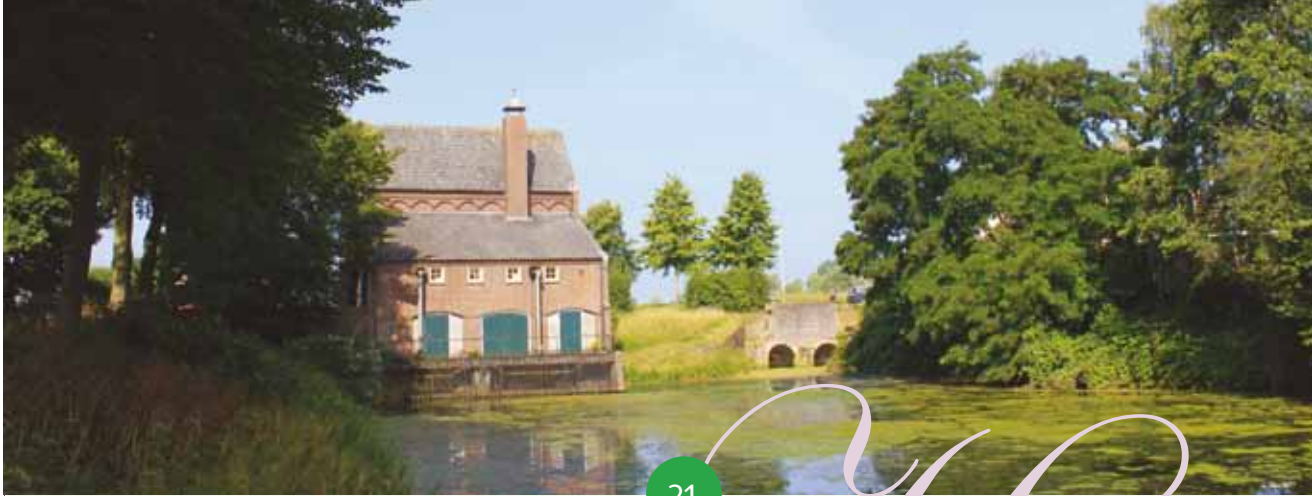
Berlicumseweg 8, Rosmalen

Landgoed Coudewater, gelegen in een fraai park in landschapsstijl, dateert in aanleg uit het einde van de middeleeuwen. Aanvankelijk was het een vrouwenklooster van de orde van Sint-Birgitta. De nu bepleisterde buitenmuren, gangmuur, kelders en kapconstructie (gedateerd 1512) van het middelste deel van het landgoed zijn hiervan het laatste restant. In 1713 verhuisde het klooster en werd Coudewater een particulier landgoed. In 1870 werd Coudewater aangekocht door de Maatschappij tot verpleging van Krankzinnigen op het land. In de loop der tijd werden diverse vrijstaande verpleegvilla's rondom het landgoed gebouwd, maar ook een woning voor de geneesheer-directeur, technische en huishoudelijke gebouwen en een klooster.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
- Historische wandeling op het terrein onder leiding van gids Leo Balmer om 13.30 uur. Startpunt aan de voorzijde van het gebouw.

😊 Leuk voor kinderen

21

Hertogsgemaal (Archeologisch en Paleontologisch Museum) 21

Krommenhoek (Gewande)

Het Hertogsgemaal vormt samen met het naastgelegen gemaal Caners het enige bezit aan oude gemalen in de gemeente 's-Hertogenbosch. Het Hertogsgemaal, dat dienst heeft gedaan tot 1979, is gebouwd in 1940. Via een perskolk kon water worden gepompt naar de Nieuwe sluis. Het gemaal bestaat uit een bakstenen gebouw met zadeldak, met aan de achterzijde een lagere aanbouw met lessenaarsdak. In de pompkelder bevinden zich twee elektrisch aangedreven verticale Stork centrifugaalpompen. Het gemaal is in 1989 voor een symbolisch bedrag overgenomen door de Stichting Archeologisch en Paleontologisch Museum Hertogsgemaal. Het is sindsdien expositieruimte voor archeologische vondsten.

Activiteiten

- Open op zondag van 12.00 – 17.00 uur.
Begane grond: Romeins/middeleeuws
1^e etage: Mammoeten, ijstijden en steentijd
Kelder: Tweede Wereldoorlog

😊 Leuk voor kinderen

Lekker
fietsen

Colofon

Productie

DamenRomijn communicatie & creatie, 's-Hertogenbosch,
(073) 691 03 69, www.damenromijn.nl

Redactie, eindredactie, vormgeving en coördinatie

DamenRomijn communicatie & creatie, 's-Hertogenbosch,
gemeente 's-Hertogenbosch

Teksten, voorwoord en monumenten

Afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten,
gemeente 's-Hertogenbosch

Fotografie

Antwan Hoedemakers, Dirk Kreijkamp, Stadsarchief 's-Hertogenbosch

Dit magazine is een uitgave van DamenRomijn en het comité Open Monumentendag in samenwerking met de gemeente 's-Hertogenbosch in het kader van Open Monumentendag 2011. Dit magazine wordt in een oplage van 71.000 exemplaren gedrukt. Verspreiding geschiedt huis aan huis in de gemeente 's-Hertogenbosch. Het magazine is ook verkrijgbaar via de VVV, de ANWB, de transferia en de opengestelde monumenten. Met speciale dank aan de afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten van de gemeente 's-Hertogenbosch en Lekker fietsen.

IK EN WIJ: ZORG DOOR DE EEUWEN HEEN

Diverse organisaties houden zich dagelijks bezig met de historie van 's-Hertogenbosch. Door vanuit het nu te kijken naar het verleden, zijn zij in staat kinderen en volwassenen te vermaken en te verbazen met de verhalen uit ons verleden. De Tijdreiziger moedigt de verschillende cultuurhistorische en culturele organisaties aan om samen te werken bij de ontwikkeling van verrassende activiteiten.

De Tijdreiziger neemt jong en oud mee op avontuur. Want de activiteiten met het stempel van De Tijdreiziger zijn altijd spannend en verrassend. Het verleden, gebracht op een leuke en leerzame manier.

Voor geschiedeniskenners, liefhebbers en voor jonge mensen die nog maar net bezig zijn hun eigen geschiedenis te schrijven.

Het jaarthema van De Tijdreiziger 'Ik en wij: Zorg door de eeuwen heen' sluit aan bij het thema van de nationale Maand van de Geschiedenis.

's-Hertogenbosch focust daarbij op de zorg voor elkaar, in de breedste zin van het woord. Hoe gaan mensen met elkaar om, binnen het gezin, als burens, achter de gevels van diverse bekende panden in onze stad.

De Tijdreiziger brengt van 2 tot en met 30 oktober een gevarieerd programma met activiteiten van onder meer Solos, Bossche Makershuis, Bibliotheek 's-Hertogenbosch, Stadsarchief en de Reinier van Arkel Groep. Theater, film, exposities en nog veel meer: op de website van De Tijdreiziger vindt u altijd de meeste actuele informatie: www.detijdreiziger.nl

De Tijdreiziger is een initiatief van de werkgroep Stedelijke Historische Presentatie die zich inzet voor het ontsluiten van de cultuurhistorie van 's-Hertogenbosch.

www.detijdreiziger.nl

De Tijdreiziger is ook te volgen op:

Twitter: twitter.com/detijdreiziger

LinkedIn: nl.linkedin.com/in/detijdreiziger